

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ**

**ÇEVRE HAKKI EKSENİNDE TÜRKİYE'DE ANTI-NÜKLEER
HAREKETLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İPEK SÜRMELİ

ANKARA-2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ**

**ÇEVRE HAKKI EKSENİNDE TÜRKİYE'DE ANTI-NÜKLEER
HAREKETLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İPEK SÜRMEİ

TEZ DANIŞMANI: DOÇ.DR. BÜLENT DURU

ANKARA-2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ

ÇEVRE HAKKI EKSENİNDE TÜRKİYE'DE ANTI-NÜKLEER
HAREKETLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: DOÇ.DR. BÜLENT DURU

Tez Jürisi Üyeleri
Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....

.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi .....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../20.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	iv
Tablo ve Resimler.....	vi
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DAYANIŞMA HAKKI OLARAK ÇEVRE HAKKI

1.İnsan Hakları ve İnsan Haklarının Evrimi.....	4
2.Çevre ve Çevre Hakkı.....	8
2.1.Çevre Hakkının Doğuşu.....	9
2.2.Çevre Hakkının Öğeleri	11
2.2.1.Çevre Hakkının Konusu	12
2.2.2.Çevre Hakkının Sahipleri	12
2.2.3.Çevre Hakkının Sorumluları	14
2.3.Çevre Hakkının Araçları	15
2.3.1.Bilgiye Erişim Hakkı	16
2.3.2.Katılma Hakkı.....	17
2.3.3.Başvuru Hakkı	19

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE HAKKININ YASAL DAYANAKLARI

1.Çevre Hakkı Konusunda Uluslararası Hukuksal Düzenlemeler	21
1.1. 1972 Stockholm İnsan Çevresi Konferansı	21
1.2. 1982 Dünya Doğa Şartı	22
1.3. 1987 Ortak Geleceğimiz Raporu	23
1.4. 1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı.....	23
1.5. 2012 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı	26

2.Bölgesel Belgelerde Çevre Hakkı.....	26
2.1. 1983 Asya Halklarının ve Hükümetlerinin Temel Ödevleri Bildirgesi ...	27
2.2. 1986 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi	27
2.3. 1988 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek Protokolü	27
2.4. 1990 Avrupa Ekonomik Komisyonu Çevre Hakları ve Yükümlülükleri Şartı.....	28
2.5. 2009 Avrupa Birliği Lizbon Anlaşması	28
3.Türkiye'de Çevre Hakkının Dayandığı Yasal Düzenlemeler	29
3.1. Anayasal Düzenlemelerde Çevre Hakkı.....	29
3.2. 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nda Çevre Hakkı.....	33
3.3. Çevreyle İlgili Diğer Yasal Düzenlemeler ve Bu Yasalarda Yapılan Değişikliklerin Çevre Hakkına Etkisi.....	35
3.3.1. 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (Genel Sağlığı Koruma Kanunu)	35
3.3.2. 6831 Sayılı Orman Kanunu	36
3.3.3. 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu	39
3.3.4. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	40
3.3.5. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu	43
3.3.6. 3194 Sayılı İmar Kanunu	44
3.3.7. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu	46
3.3.8. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu	46
3.3.9. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu	47
3.3.10. 5710 Sayılı Nükleer Güç Santrallerinin Kurulmasına ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun	50
3.4. Çevre İle İlgili Yönetmeliklerde Çevre Hakkı	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖRNEK OLAYLARLA ANTİNÜKLEER ÇEVRECİ HAREKETLER VE ÇEVRE HAKKI

1. Geçmişten Bugüne Türkiye'nin Nükleer Tarihi	54
2. Türkiye'de Nükleer Karşıtı Mücadelenin Tarihçesi.....	57
3. Çevre Hakkı Bağlamında Türkiye'de Nükleer Güç Santrallerinin Projelerine Yönelik Anti nükleer Çevreci Hareketlerin Analizi	60
3.1. Mersin Çevre ve Doğa Derneği	61
3.2. Mersin Nükleer Karşıtı Platform.....	66
3.3. Sinop Çevre Dostları Derneği.....	70
3.4. Sinop Nükleer Karşıtı Platform	74
3.5. Doğal Yaşamı Koruma Vakfı	77
3.6. İstanbul Nükleer Karşıtı Platform.....	78
3.7. Ekoloji Kolektifi Derneği.....	80
3.8. TMMOB Çevre Mühendisleri Odası.....	83
3.9. TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası.....	85
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA	91
ÖZET.....	101
ABSTRACT	102
EK: Görüşmecilere yönelik soru formu.....	103

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEK	: Atom Enerjisi Komisyonu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
ÇMO	: Çevre Mühendisleri Odası
DAYKO	: Doğal Yaşamı Koruma Vakfı
EMO	: Elektrik Mühendisleri Odası
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu
EÜAŞ	: Elektrik Üretim Anonim Şirketi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HES	: Hidroelektrik Santrali
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
İÇKO	: İçel Kooperatifler
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MERÇED	: Mersin Çevre ve Doğa Derneği
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
NGS	: Nükleer Güç Santrali
NKP	: Nükleer Karşıtı Platform
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)

STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TAEK	: Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TEİAŞ	: Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
TETAŞ	: Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği
TV	: Televizyon
UNEP	: United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
WCED	: World Commission on Environment and Development (Çevre ve Kalkınma Yarkurulu)
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

TABLO VE RESİMLER

- Tablo** : Çevre Kanunu'nda zaman içinde yapılan değişiklikler
- Resim 1** : Orman alanında faaliyet gösteren maden ocağı işletmesi
- Resim 2** : Sinop Nükleer Santrali'nin yapılması düşünülen İnceburun mevki
- Resim 3** : Mersin Çevre ve Doğa Derneği'nin santralleri önlemeye yönelik eylemi
- Resim 4** : MERÇED başkanı ve ÇED süreci ile ilgili açılan davanın basın duyurusu
- Resim 5** : Mersin NKP sözcüsü Erkan Demir ve platformun etkinlikleri
- Resim 6** : Sinop Çevre Dostları Derneği başkanı Hale Oğuz'un kamuoyu açıklaması
- Resim 7** : Sinop NKP koordinatörü Metin Gürbüz'ün Japonya'da katıldığı eylem
- Resim 8** : Çernobil felaketinin 29. yıldönümünde Sinop mitingi
- Resim 9** : DAYKO vakfı etkinliği
- Resim 10** : EMO eski başkanı Nedim Bülent Damar'ın gazete röportajı

GİRİŞ

Kapitalizmin gelişmesi ve endüstrileşme, buna bağlı olarak kentleşme ve teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan çevre sorunları, insanların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını tehdit eden boyutlara ulaştırmıştır. Bunun sonucunda, çevre korumanın hukuksal aracını oluşturan “çevre hakkı” bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın konusunu oluşturan nükleer santrallerin de çevre hakkını tehdit eder biçimde hizmet ettiği, yaşanan 1986 Çernobil ve 2011 Fukushima facialarıyla tecrübe edilmiştir. Devletler, bireyler, toplumlar ve gelecek kuşaklar çevre hakkının sahipleridir. Bu bağlamda nükleer santraller, devletlerarası antlaşmalar sonucunda kararlaştırılması, yok edilemeyen nükleer atıkların gelecek kuşakları etkilemesi gibi sebeplerle tam da çevre hakkının konusuna girmektedir.

Türkiye’de 40 yılı aşkın süredir Mersin-Akkuyu Nükleer Santrali ile ilgili mücadele sürmektedir. Bu mücadelenin en önemli aktörü, çevre hakkının bir aracını oluşturan katılım hakkını artırmaya yönelik çalışmalar yürüten çevre hakkının hem sahibi hem de sorumlusu olan STK’lardır. Bu sebeple, çalışmanın amacı, çevre hakkından hareketle, Türkiye’de çevre hakkının ne kadar gerçekleştiğini nükleer enerji santrallerinin kurulmasına yönelik gösterilen mücadeleler üzerinden tartışmaktır.

Günümüzde sayıları üçe çıkan nükleer enerji santrali projelerinin çevre hakkı bağlamında değerlendirilmesi gerektiği bilincinin geliştirilmesi çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde bir dayanışma hakkı olan çevre hakkının kavramsal çerçevesi; tarihsel gelişmesi, konusu, sahipleri, sorumluları, araçları üzerinden anlatılmıştır. İkinci bölümde çevre hakkının uluslararası, bölgesel ve ulusal yasal dayanaklarına değinilmiş, zaman zaman Türkiye’de çevre ile ilgili yasal düzenlemelerde yapılan değişikliklerin çevre hakkı ile ilişkisi irdelenmiştir. Çalışmanın uygulamasının yer aldığı üçüncü bölümde Türkiye’nin nükleer enerji ile ilgili yaşadığı sürece yer verilip, anti nükleer çevreci hareketlerin mücadeleleri yapılan mülakatlar sonucu değerlendirilmiştir.

Çalışmada amaca dönük örneklem yöntemi kullanılarak, çalışma alanları arasında nükleer karşıtı faaliyetler bulunan örgütler seçilmiştir. Örneklem oluşturulurken nükleer enerji konusunun teknik bir konu olması sebebiyle görüşmecilerin bu teknik bilgi eksikliğini giderecek mesleklerden seçilmesi bir diğer kıstas olarak belirlenmiştir. Mülakata gitmeden önce örgütler ile iletişime geçilmiş ve yerelde Mersin Çevre ve Doğa Derneği başkanı Sabahat Aslan, Mersin NKP sözcüsü Erkan Demir, Sinop Çevre Dostları Derneği başkanı Hale Oğuz, Sinop NKP koordinatörleri Metin Gürbüz ve Zeki Karataş, DAYKO başkanı Nusret Türkkkan ile görüşülmüştür. İstanbul NKP üyelerinden Özgür Gürbüz, Ekoloji Kolektifi Derneği avukatlarından Cömert Uygur Erdem, TMMOB ÇMO Başkanı Baran Bozoğlu ve TMMOB EMO eski başkanı, 44. dönem Enerji Çalışma Grubu Yönetim Kurulu sorumlusu Nedim Bülent Damar ile de genel olarak Mersin, Sinop, İğneada nükleer santral projeleri ile ilgili olarak toplam 10 mülakat yapılmıştır.

Çevre hakkının gerçekleştirilmesinin dayanışma halinde olmayı gerektirdiği varsayımıyla; tezin hipotezleri şu şekildedir:

Türkiye’de, çevre hakkının sorumluları, nükleer enerji santralleri projelerine yönelik, gerek kendi içlerinde, gerekse birbirleriyle çatışma halindedir.

Türkiye’de nükleer enerji santrali projelerinde, çevre hakkının araçları işletilememektedir.

Türkiye’de çevre ile ilgili yasal düzenlemeler uygulamada göz ardı edilmektedir. Ayrıca bu yasal düzenlemelerde yapılan değişiklikler, çevre hakkını zedeleyecek niteliktedir.

Çalışmada yer alan amaçlara ulaşmak ve hipotezleri sınamak için, görüşmecilere, yapılandırılmış mülakat yoluyla nükleer santraller ile ilgili olarak, çevre hakkının niteliğini ve araçlarını sorgulayan 8 adet soru sorulmuştur. Görüşmecilere yönelik soru formu tezin ekinde verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DAYANIŞMA HAKKI OLARAK ÇEVRE HAKKI

Bu bölümde çevre hakkının nasıl geliştiğine, ne anlama geldiğine, öğelerine ve araçlarına ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

1. İnsan Hakları ve İnsan Haklarının Evrimi

İnsan hakları, insanı insan yapan ve insanın sırf insan olarak herhangi bir şarta veya statüye bağlı olmadan doğuştan sahip olduğu dokunulmaz, vazgeçilmez, üstün nitelikli ahlaki değerlere denmektedir (Uzak ve Altuntaş, 2007: 5).

İnsan hakları düşüncesinin üç önemli niteliği bulunmaktadır. İlk nitelik, insan haklarının, insan türünün bütün üyelerine tanınmış hakları ve güvenceleri içermesidir. İkinci nitelik, insan türünün bütün üyelerine, insan olmalarından dolayı ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı yapmaksızın verilmiş olmasıdır. Üçüncü nitelik ise insan haklarının dinamik bir başka deyişle devingen olması, toplumsal gelişmelere göre değişmesidir (Ertan, 2013: 23-24).

Toplumsal gelişmelere göre değişen insan haklarının tarihsel gelişimine bakıldığında, eski çağda, insan hakları kavramının gelişimine katkıda bulunan en önemli felsefi kaynak, Stoisizmdir. Antik Yunan'daki köleci ve totaliter anlayışı aşarak, geniş bir düşünce ve ruh erginliği sağlayan Stoisyenler, devleti her şeyin üstünde tutup, onu putlaştıran Klasik Yunan düşüncesinden tamamen ayrılmaktadır (Coşkun, 2014: 73). Stoizm, insana devlet dışında ilk kez manevi bir değer tanımış ve bütün insanlar arasında eşitlik ve kardeşlik düşüncelerini yaymıştır (Özdek, 1993:

24). Stoisizm, insanların evrendeki en uygun rolünün, doğaya uygun bir hayat sürmek olduğunu ileri süren bir felsefedir (Tannenbaum ve Schultz, 2008: 107).

İnsan hakları konusunda bir diğer gelişme Kral John'un toprak vergilerini artırma isteğine karşılık 1215 yılında kralın yetkilerini sınırlayan ilk yazılı sözleşme ya da anayasal belge niteliğinde olan Magna Carta'nın imzalanmış olmasıdır (Sencer, 1990:6). Bunu 1679'da Habeas Corpus, 1689'da Bill of Rights, 1776'da Virginia İnsan Hakları Bildirisi, 1789'da Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi gibi belgelerin yayınlanması izlemiştir (Pazarcı, 1989:178). Bill of Rights ve onu izleyen Locke'un doğal haklar teorisi Batı dünyasında büyük etki bırakmıştır. Bu etki kendini önce Amerika kıtasında göstermiş ve on üç Amerikan devleti tarafından Temmuz 1776'da Bağımsızlık Bildirisi ilan edilmiştir (Erdoğan, 2010: 183). Ancak bunlar insan haklarını iç hukuk düzeyinde korumayı amaçlayan ulusal belgelerdir.

1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi başta olmak üzere hak ve özgürlüklerin hukuk belgeleriyle tanınmasıyla başlayan dönem, Birinci Kuşak Kişi ve Siyasal Hakların dayanağını oluşturmaktadır. Bu belgelerde, kişisel haklar, bugünkü savunulan haliyle açıkça görülebilir. İnsanın özgürleşmesi mücadelesinin ilk halkası olan Kişisel Haklar, devletin karışamayacağı bir alan bırakarak bireyin "yaşama hakkı" gibi temel haklarını oluşturmuştur. İlk aşamada devletin gücünün sınırlandırılması anlamına gelen Kişisel Hakların uzantısı olarak ise bireyi, devlet yönetimine ortak etmeyi, yönetsel sürece katmayı amaçlayan Siyasal Haklar ortaya çıkmıştır (Keleş ve Ertan, 2002: 73). Bireycilik değer sistemine dayanan, soyut veya hukuki özgürlükler olarak da nitelenebilen kişi ve siyasal haklar, insan kişiliğinin korunması; ailenin, konutun

ve özel yaşamın güvencesi; hareket ve dolaşım özgürlüğü; dernek ve toplanma özgürlüğünü kapsamına almıştır (Kaboğlu, 1996: 10).

Devlete ekonomik ve toplumsal görevler yükleyen önemli gelişmeler ise ilk kez Fransa'da 1848 Sosyalist Devrimi ile gerçekleştirilmiştir. Çağın bu yeni düşünceleri 1848 Devriminin anayasasına da önemli ölçüde yansımıştır. Weimar Anayasası (1919) ise öncül bir gelişme olarak devletin bir sosyal görevi ve niteliği olduğunu benimsemiş, buna bağlı olarak kişiye çeşitli ekonomik ve sosyal haklar tanımıştır. Daha sonra tüm sanayileşmiş ülkelerde işçi sınıfının baskısı artmış, kapitalist sistem devam edebilmek için bireycilikten kurtulup toplumsal bir içerik kazanarak, ekonomik haklara da önem verme gereği duymuştur (Talas, 1979: 42-47). 1848 Fransız İhtilali ve 1871 Paris Komünü deneyinden, 1917 Sovyet Devrimi'ne ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar bir dizi tarihsel mücadele, sosyal hakların tanındığı yasa ve anayasaların doğumu ile sonuçlanmıştır. Bu yeni "sosyal, ekonomik ve kültürel haklar" insan haklarının ikinci kuşağını oluşturmaktadır (Özdek, 1993: 35). Ancak birinci kuşak insan haklarının tersine, devletin karışmayacağı bir alan bırakma çabasını değil, devletin belli ilişkilere karışmasını gerektiren hakları ifade etmektedirler (Keleş ve Ertan, 2002: 74). Adil ve elverişli koşullarda çalışma hakkı, sendikal haklar, sosyal güvenlik hakkı, yeterli giyim, gıda ve barınma hakkı, yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı ve kültür ve bilimle ilgili haklar bu haklar içerisinde yer almaktadır. (Boven, 1982: 49).

İkinci dünya savaşından sonra, insan haklarının sadece devletlerin bir iç sorunu olmayıp, uluslararası topluluğun bütününe ilişkin bir sorun olduğu bilinci doğmuştur. Bu bağlamda, 1945 yılında yürürlüğe giren BM Şartı, 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1966'da kabul edilen Kişi Hakları ve

Siyasal Haklar Uluslararası Paktı, İktisadi Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Paktı gibi önemli hukuksal metinler insan hakları düşüncesini hem evrensel boyuta taşımış hem de Üçüncü Dünya Devletleri'nin baskısı ile "Dayanışma" adı verilen üçüncü kuşak hakları ortaya çıkarmıştır. Dayanışma haklarını doğuran etmenlerin başında nükleer teknoloji, çevreyi tüketen sınırsız ve denetimsiz sınaî büyüme ve soğuk savaş yer almaktadır (Kaboğlu, 1996: 10-11). Bu haklar, kardeşliğe dayandığı ve uluslararası işbirliğini gerektirdiği için dayanışma hakları olarak ifade edilmektedir (Donnelly, 1995: 153).

Üçüncü kuşak haklar ne devleti sınırlayan ne de devletten edim bekleyen nitelikte haklardır. Üçüncü kuşak haklar, bireyi ve devleti aynı sorumluluğun altına sokan, gelecek kuşakları ve devletleri ilgilendiren haklardır (Keleş ve Ertan, 2002: 75). BM tarafından 1982'de hazırlanan "Dayanışma Haklarına İlişkin Uluslararası Üçüncü Pakt Öntasarısı"nda Gelişme Hakkı, Çevre Hakkı, Barış Hakkı ve İnsanın Ortak Kalıtından Yararlanma Hakkı olmak üzere dört haktan söz edilmiştir (Kaboğlu, 1996: 11). BM Güvenlik Konseyi, 1986'da Gelişme Hakları Bildirgesi'ni, 1984'te Halkların Barış Hakkı Bildirgesi'ni uygulamaya koyarak ve 1972'de Stockholm İnsan Çevresi Bildirgesi'ni kabul ederek bu hakların dayanağını oluşturmuştur (Galtung, 1999: 189).

Klasik olarak üç kuşak haktan söz edilse de son dönemlerde yaşanan gelişmeler dördüncü kuşak hakları gündeme getirmiştir. Galtung (1999: 165) tarafından Batı'ya meydan okuma olarak nitelendirilen haklar; su hakkı ve bilimin kötüye kullanılmaması kapsamında insan kopyalanmaması olarak ortaya çıkmıştır (Turhan, 2013: 369).

Sonraki bölümlerde çalışmanın konusu gereği çevre hakkı üzerinde durulacaktır.

2.Çevre ve Çevre Hakkı

Çevre sözcüğü 1970’li yıllara gelene kadar, hem Türkçede hem de başlıca Batı dillerinde “ortam”, “dolaylarında”, “bulunulan yerin çevresi” gibi anlamlara gelirken, 1970’li yıllarda sözcüğün içeriği varsıllaşmıştır. Kaba bir tanımlamayla çevre, insan yaşamını koşullandıran doğal ve yapay öğelerin tümü anlamına gelmeye başlamıştır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 34). Geniş bir tanımla 2872 Sayılı Çevre Kanunu’na göre ise çevre, canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdır.

Fiziksel çevre oluşumu bakımından ikiye ayrılmaktadır. Doğal çevre, insanın oluşumuna katkıda bulunmadığı, hazır bulunduğu çevredir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 35). Yapay çevre ise, insanın bilgi ve kültür birikimine dayanarak, doğal çevresinde bulunduğu yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kullanarak oluşturduğu çevredir. Yapay çevrenin temel özelliği tümüyle insan elinden çıkmış olmasıdır. Oluşturulduğu dönemin toplumsal bilgi birikimi, teknolojisi ve değerleri yapay çevreye olduğu gibi yansımaktadır. Gecekondu, köy evleri, anıtlar, meydanlar, yollar yapay çevrenin parçalarıdır (Keleş ve Ertan, 2002: 14).

Genel olarak insanın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olarak tanımlanabilen çevre hakkı ise genişletildiğinde; sahiplerine çevrelerinde olup biten ve çevreyi etkileyen olaylar hakkında bilgi edinme, çevreyle ilgili kararların alınması süreçlerine katılma ve bozulan çevrenin bozulmadan önceki durumuna getirilmesini

idari ve yargısal kurumlardan isteme yetkisi veren bir haktır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 395).

Çevre hakkı ile çevre, en azından moral bir ağırlığa kavuşmuş, hak olarak ileri sürülebilir bir nitelik kazanmıştır. UNESCO Barış ve İnsan Hakları Bölümü Başkanı Karel Vasak'ın insanlar arasında dayanışma duygusunu pekiştirmek amacıyla ortak değerlerin dayanışma yoluyla korunup, geliştirileceği bir ortam sağlamak için yeni insan hakları oluşturma çabaları, çevre hakkının da niteliğini belirlemiştir (Hamamcı, 1983: 246). Dayanışma haklarının kendi aralarındaki sıkı bağlar ötesinde, her biri ile klasik insan hakları arasında ilişkiler bulunmaktadır. Bu bağlamda ortak ana nokta, yaşam hakkıdır (Kaboğlu, 1996: 19). 1982 Anayasası da 56. maddede yaşam hakkını temel alarak, çevre hakkını sağlık ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı şeklinde nitelemiştir. AİHS'de de çevre hakkını doğrudan düzenleyen madde yoktur. Bununla birlikte, AİHM'nin, çevre hakkıyla ilgili olarak önüne gelen davalarda, Sözleşme'nin 2. maddesinde düzenlenen yaşama hakkına, 6. maddesindeki adil yargılanma hakkına ya da 8. Maddesindeki özel ve aile hayatına saygı hakkına dayanarak kararlar aldığı görülmektedir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 477). Çevre hakkı geleneksel hukukta hak sahipliği insana özgü olduğundan bir insan hakkı olarak nitelendirilmektedir. (Turgut, 2012: 85-86). Ayrıca çevre hakkı kimi zaman hak veya ödev olarak düzenlenirken, kimi zaman da hem hak hem ödev olarak düzenlenmiştir (Kaboğlu, 1996: 35).

2.1.Çevre Hakkının Doğuşu

Çevre sorunlarının insanın üreticilik faaliyetiyle birlikte, yani insanla birlikte başladığı düşünülmektedir (Kılıçbay, 1989: 36). Önceleri sınırsız ve bedava kabul

edilen doğa, çağdaş toplumlarda üretim faaliyetleriyle sınırlı bir sermayeye dönüşmüştür (Simonnet, 1993: 26). İnsan da dünyanın doğasını değiştirebilecek derecede önemli bir güç kazanmıştır (Carson, 2011: 5). İnsanoğlunun doğaya hâkim olma isteği, endüstriyel ve teknolojik gelişmenin ortaya çıkması ve nüfus artışı sonucunu doğurmuştur. Diğer taraftan kentleşme ve değişen yaşam tarzı, tüketim toplumu anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Güneş ve Coşkun, 2004: 22). Kapitalizm de çevreyi yalnızca bir üretim faktörü olarak görmektedir. Ancak insanın üretici kimliği onu bu noktaya getirmiştir (Kılıçbay, 1989: 38). Bu durumda kısır bir döngü ile karşı karşıya kalındığı görülmektedir.

Sanayileşme olgusu çevre sorunları arasında önemli bir yere sahiptir. Sanayileşme başta fabrika atıkları olmak üzere, ormanların ve diğer doğal kaynakların yok olması, bitki örtüsünün tahrip olması, canlı nesillerinin tükenmesi, hava kirliliği, su kirliliği ve gürültü kirliliği gibi pek çok konuda çevre kirlenmesine sebep olmaktadır (Görmez, 1989: 6). Hızlı ekonomik büyüme ve sanayileşmenin çevre açısından yıkıcı gücü görmezlikten gelinememektedir. (Des Jardins, 2006: 520). Teknolojinin gelişmesi ile çevre sorunları arasında ise birebir ilişki yoktur, ancak içinde yaşadığımız yüzyılda teknoloji ve sanayileşme, çevrenin yok olmasına hizmet eder bir tarzda kullanılmıştır (Özdek, 1993: 65). Sanayi ve teknolojik gelişmenin çevrede yol açtığı zararlar, toplumlar için bilinçlenme oluşturmuş, yeni talepleri gündeme getirmiştir. Birey olarak her insana gerekli temiz ve sağlıklı çevre isteği ötesinde konu, insan türünün yaşamını sürdürme sorunsalında düğümlenmiştir. Çevre-sanayi ilerleme arasında ortaya çıkan çatışma ve çelişkiler, çevre lehine mücadeleleri başlatmıştır (Kaboğlu, 1996: 24).

Çevre sorunları ile beraber çevre duyarlılığının gelişmesi, çevresel değerlere hukuksal güvence kazandırma çabalarının gelişmesini de desteklemiştir. Bu çerçevede çeşitli hukuk metinlerinde ortaya çıkan çevreye ilişkin düzenlemeler, zamanla birçok ülkede çevreye ilgili düzenlemelerin bir hukuksal metinde birleştirilmesi çabalarına dönüşmüştür. Bununla birlikte, birçok ülke, anayasalarında çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik düzenlemeler yapmaya başlamıştır (Keleş ve Ertan, 2002: 40). Bu çerçevedeki ilk önemli girişim 1969 yılında ABD’nde Ulusal Çevre Politikası Yasası’nın hazırlanması olmuştur (Turgut, 2001: 132). Fransa’da ise önceden hazırlanmış olan on maddelik Çevre Şartı 1 Mart 2005 tarihinde yapılan anayasa değişikliğiyle anayasa metnine dâhil edilmiştir (Hamamcı, 2013: 65). 70’li yıllardan başlayarak, Anayasasını değiştiren veya yeni bir anayasa hazırlayan hiçbir devlet, devletin ve yurttaşların ödevi olarak veya bireylerin hakkı biçiminde, çevrenin korunmasına ilişkin ilke koymayı ihmal etmemiştir (Kaboğlu, 1996: 35). Hukuk normları hiyerarşisindeki en temel metin olan anayasalara, özellikle çevre hakkı şeklinde bir hükmün dâhil edilmesi halinde çevre bozulmasıyla daha etkili mücadele edilebileceği düşünülmüştür (Turgut, 2012: 73).

2.2.Çevre Hakkının Öğeleri

Çevre hakkının konusunu oluşturan değerler, çevre hakkının sahipleri, çevre hakkını korumakla görevli olan sorumlular çevre hakkının öğeleridir. Bu bakımdan çevre hakkının öğelerine yer verilecektir.

2.2.1.Çevre Hakkının Konusu

Çevre hakkının konusu, çevrenin korunması ve geliştirilmesidir (Keleş ve Ertan, 2002: 79). Çevre hukuku ise çevreyi koruyucu kurallar bütünüdür. Dolayısıyla çevre hakkının konusunu oluşturan değerler, çevre hukukunun koruma alanına girmektedir. 1982 Anayasası “sağlıklı ve dengeli” nitelemesiyle yetinerek, çevrenin öğelerini belirtmese de kimi anayasalar koruma konusu olan değerleri belirginleştirmektedir (Kaboğlu, 1996: 58-59).

Alexandre Kiss, çevre hakkının konusunun insan+biyosfer olması gerektiğini öne sürmektedir (Kiss, 1992’den aktaran Keleş, 2013: 200). Keleş’e göre ise, çevre hakkının konusu insan ve diğer canlıların yaşamını sürdürdüğü ve kısa ya da uzun dönemde etkileşim içinde bulunduğu yaşam çevresidir. Bu çerçevede, çevre hakkının konusu denildiğinde akla insanlar, insan ve diğer canlılarla etkileşim içinde bulunan cansız varlıklar, hayvanlar ve bitkiler, kısaca canlı ve cansız varlıkların ilişkilerini düzenleyen ekosistem gelmektedir (Keleş ve Ertan, 2002: 82). Çevre hakkının konusunun dünya ekosistemini kapsar biçimde geniş tutulması ise, çevre sorunlarının evrensel ve sınır tanımaz niteliği ile bağlantılıdır (Ertürk, 2012: 333). Kültürel ve tarihi değerler de yapay çevrenin ögesi olduğundan çevre hakkının konusu arasına girmektedir. Kısaca bireylerin kullanımına açık olan tüm değerler, korunmalarında kamu yararı bulunan ve çevre hakkının konusunu oluşturan değerlerden sayılmaktadır (Keleş, 2013: 201).

2.2.2.Çevre Hakkının Sahipleri

1982 Anayasası’nın çevre hakkını düzenleyen hükmünde de görüldüğü üzere, anayasalarında çevrenin korunmasına ilişkin hüküm koyan ülkelerin “herkesin çevre

hakkına sahip olduğu” ifadesini odak noktası olarak belirttikleri görölür (Turgut, 2001: 137). “Herkes” ifadesinden tüm bireylerin çevre hakkının öznesi olduğu anlaşılmaktadır. Kuramsal planda da, çevre hakkının insan hakkı olarak kabulü, bu hakka tüm bireylerin sahip olmalarını gerektirir. Bunun arkasında yatan mantık, sağlıklı ve dengeli bir çevrede, tüm bireylerin yararının varlığıdır (Özdek, 1993: 107).

Birey “topluluğun parçası” olarak çevre hakkından yararlanmaktadır. Çünkü çevre hakkından yararlanma, bireylerin soyut ve tek başlarına harekete geçebilecekleri araçlarla değil, ancak sivil toplum kuruluşları gibi örgütler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bu durumdan toplulukların da çevre hakkının bir öznesi olduğu anlaşılmaktadır (Kaboğlu, 1996: 57).

Gerek uluslararası belgelerde, gerek anayasalarda yer aldığı biçimde çevre hakkı tüm toplumu ilgilendirmekte, hatta çevre sorunlarının sınır tanımama niteliği sebebiyle devletleri de hak sahibi kılmaktadır. Bu yönüyle birey, topluluk ve devlet tarafından kullanılan bir hak olarak gelişmektedir (Hamamcı, 1993: 247).

Çevre hakkının bir diğer öznesi ise gelecek kuşaklardır. Ortak Geleceğimiz raporunun Dünya Çevre ve Kalkınma Örgütü Çevre Hukuku Uzmanlar Grubu’na kabul edilen birinci ekinin 2. maddesinde “devletlerin çevreyi ve doğal kaynakları, bugünkü ve gelecek kuşakların yararına kullanması ve koruması gerektiği” ifadesi ile ilk kez bir uluslararası belgede gelecek kuşakların da çevre hakkının öznelereinden biri olduğuna yer verilmiştir.

2.2.3.Çevre Hakkının Sorumluları

Hak-ödev diyalektiğinden yola çıkıldığında çevre hakkının özneleri aynı zamanda çevre hakkının sorumlularıdır. Yukarıda da bahsi geçen Ortak Geleceğimiz raporu birinci ekinin 2. maddesinde belirtildiği üzere çevre hakkının gerçekleştirilmesinde devlete geniş sorumluluklar yüklenmiştir. Devlet, aynı zamanda, yönetsel ve yargısal kurumlarıyla da çevre hakkının önemli yükümlülerinden biridir (Mengi ve Turan, 2013: 83).

Talep hakkı, devlet tüzel kişiliğine karşı ileri sürülmekle beraber hakkın öznesi olan bireye de bir takım sorumluluklar yüklemektedir. Gelecek kuşaklar da çevre hakkının öznesi konumunda olduğundan bugünkü kuşakların en önde gelen borcu, gelecek kuşaklara yaşanılabilir bir çevre bırakmaktır. Ancak aynı bireyler çevreyi de bozmama yükümlüğü altında bulunmaktadır (Gürseler, 2008: 201). 1982 Anayasası da çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek görevini bireylere ve devlete vermiştir. Söz konusu yükümlülüğü, yalnızca çevreye doğrudan zarar vermemek şeklinde değil, aynı zamanda çevre zararlarını önlemek ve çevreyi geliştirmek biçiminde anlamak gerekir (Mengi ve Turan, 2013: 88).

Çevre hakkının gerçekleşmesinde devletten olumlu bir edim beklenmesi söz konusu ise de, bireyler ve topluluklar da devlet gibi sorumluluk taşımaktadır. Bütün bu öğelerin ortak çabası ve sorumluluğu ile gerçekleşmesi beklenen çevre hakkı bu sebeple Dayanışma Hakları adı ile sınıflandırılmaktadır (Gürseler, 2008: 201). Aynı doğrultuda bir hükme de 1982 tarihli Dünya Doğa Şartı'nda rastlanmaktadır. Dünya Doğa Şartı'nda çevreyi koruma sorumluluğu devlet, birey ve topluluklara verilmiştir.

Hakkın gerçekleşmesi için gerekli olan dayanışma, sorumlulara katılımı bulunma ödevini yüklemektedir. Katılım, özellikle topluluklar düzeyinde gerçekleştiğinde önemli etkiye sahiptir. Çevresel kararlar ve uygulamalara özellikle gönüllü örgütlerin, derneklerin baskı grubu olarak müdahale ve işbirliğinde bulunmalarının, bugüne kadar Batı Avrupa’da çevreye verilen önemin artmasında belirleyici role sahip olduğu görülmüştür (Özdek, 1993: 116).

2.3.Çevre Hakkının Araçları

Danimarka’nın Aarhus kentinde 1988 tarihinde imzaya açılan “Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Karar Vermeye Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi” çevre hakkının araçlarını oluşturmaktadır. Türkiye’nin taraf olmadığı Aarhus Sözleşmesi’nin amacı, bu araçlar ile çevre hakkını güvence altına almaktır.

Çevre hakkının araçlarının belirtildiği bir diğer belge ise Rio Deklarasyonudur. 1992 Rio de Janeiro’da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda kabul olunan Rio Deklarasyonu’nun 10. maddesi şöyledir:

“Çevresel konular tüm vatandaşların en iyi şekilde katılımını gerektirir. Ulusal düzeyde her birey, sağlığa zararlı maddeler ve kendi topluluklarındaki faaliyetler dâhil olmak üzere kamu otoritelerinin elinde bulunan çevre ile ilgili bilgilere erişme ve karar verme süreçlerine katılabilme fırsatlarına sahip olmalıdır. Devletler geniş ölçekte bilgi sağlayarak, kamu duyarlılığını ve katılımını teşvik etmelidir. Tashi ve tazminat talebi dâhil olmak üzere adli ve idari işlemlere başvuru hakkı sağlanmalıdır.”

Çevreyi etkileyebilecek kararların alınması sürecine herkesin katılımı ile çevre hakkının eksiksiz kullanılabilmesi sağlanabilir. Bireylerin bu katılımı gerçekleştirebilmesi için de çevre konularında iyi bilgilendirilmesi, idari bilgi, rapor ve belgelere ulaşabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bilgiye erişim, günümüzde çevre hakkının ayrılmaz bir parçası olarak nitelendirilmektedir (Gürseler, 2008: 302).

Çevre hakkının unsurlarından bilgiye erişme, katılma ve başvuru hakları arasında zincirleme bir ilişki vardır. Bireylerin çevreleri ile ilgili kararların alınmasına katılabilmeleri için çevreleri hakkında öncelikle bilgilenmeleri ve gerekiyorsa başvuruda bulunabilmeleri söz konusudur (Özdek, 1993: 118).

2.3.1.Bilgiye Erişim Hakkı

Haber alma hakkı olarak da nitelendirilen bilgiye erişim hakkı çevreyi tehlikeye sokma riski bulunan veya bozabilecek nitelikte olan program ve projelerin kamuoyu veya ilgililere duyurulmasını, önleyici önlemlerin alınmasını, kişi ve gruplara çok geç kalınmadan müdahale olanağını sağlar (Kaboğlu, 1996: 94). Bilgilenme, kişi ve gruplara müdahalede bulunma olanağını tanıdığından, katılım ve başvuru haklarının da ön koşuludur (Özdek, 1993: 118).

Aarhus Sözleşmesi'nin 2. Maddesine göre çevresel bilgi; yazılı, görsel, işitsel, elektronik ya da diğer herhangi bir somut formdaki bütün bilgiler anlamına gelmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde yer alan bilgi edinme hakkı, çevresel sorunlar açısından önem arz etmektedir. AİHS'nin İfade Özgürlüğü başlıklı 10. maddesinin 1. fıkrasında, herkesin ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğu belirtilip, bu hakkın kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğü ile haber veya görüş alma ve verme özgürlüğünü de kapsadığı ifade edilmiştir.

Bilgiye erişim hakkı birçok devlet tarafından yasa ile de düzenlenmiştir. Türkiye'de de Anayasanın 74. maddesine ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu'nun

4. maddesine göre herkes, bilgi edinme hakkına sahiptir. 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 30. Maddesine göre ise;

“Herkes, 9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında çevreye ilişkin bilgilere ulaşma hakkına sahiptir. Ancak, açıklanması halinde üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin talepler de bu Kanun kapsamında reddedilebilir.”

Çevre konusunda bilgi isteyenler, yurttaşlar, idare ve çevre örgütleridir. Bilgi, çevre politikalarını ve bu alandaki yükümlülüklerini belirleyebilmeleri için hükümetler için de gereklidir. Kısaca, bilgiye erişim hakkı çevre hakkının uygulamaya konmasında önemli bir yere sahiptir (Kaboğlu, 1996: 95-96).

2.3.2.Katılma Hakkı

Katılma genel olarak yurttaşlar için bir müdahale yetkisi olmaktan çok kendini dinletme hakkıdır. Katılımın uygulama biçimleri danışma, birlikte hazırlık çalışması, kararlara katılma ve çevrenin yönetimine katılma, tepki gösterme başlıkları altında toplanabilir (Kaboğlu, 1996: 105-106). Çevre zararlarının önemli bir özelliği, çoğu kez zarar gördükten sonra çevrenin eski haline döndürülememesidir. Bu nedenle, çevre politikalarında, daha karar aşamasında iken bireylerin ve sivil toplum örgütlerinin katılımı daha önemlidir (Mengi ve Turan, 2013: 89).

Çevre sorunları, insanlığın küresel bir sorunudur. Bu niteliğinden dolayı, küresel düzeyde bütün ulusların katıldığı ortak konferans ve örgütlerde çevre sorununa ortak ve katılımcı çözüm yolları aranmaktadır (Çukurçayır, 2012: 202):

1972’de Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’nda kabul edilen bildirgenin giriş bölümünün sonunda hükümetler ve insanlar, çevrenin korunması ve geliştirilmesi için ortak çaba göstermeye çağırılır.

1975 tarihli Helsinki Nihai Senedi’nin 2. bölümünde ise taraflar arasında ekonomik, bilimsel, teknolojik ve çevre koruması alanında işbirliğinin artırılmasına yönelik tavsiyeler yer almaktadır.

1982 tarihli Dünya Doğa Şartı’nın 23. maddesine göre ise; herkes, kendi ulusal mevzuatlarına uygun olarak, çevrelerini doğrudan ilgilendiren kararların oluşturulmasında, bireysel olarak ya da başkalarıyla birlikte, katılma fırsatına sahip olmalıdır.

Rio Zirvesinde kabul edilen Gündem 21’in “Etkin Grupların Rollerinin Geliştirilmesi” başlığı altında kadınların, çocuklar ve gençlerin, yerli halkların, hükümet dışı kuruluşların aktif katılımına ilişkin hükümler yer almaktadır.

Katılma hakkı konusunda genel olarak devletlerin yükümlülüklerinin vurgulandığı görülmektedir (Kaboğlu, 1996: 105).

Katılma hakkına ulusal düzeyde de düzenlemelerle yer verilmiştir.

Katılım hakkının Çevre Kanunu’ndaki ele alınışına bakıldığında Çevre Kanunu’nun 3. maddesinin (e) bendinde katılım ilkesinin düzenlendiği görülmektedir. Buna göre;

“Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır. Çevre Bakanlığı ve yerel yönetimler; meslek odalarının, birliklerin, sivil toplum kuruluşlarının ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür.”

4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri hakkındaki kanunda, çevre konusunda görevli özel ve kamu kuruluşları ile işbirliği ve koordinasyon sağlanacağı belirtilerek, dolaylı olarak katılıma yer verilmiştir.

ÇED Yönetmeliği'nde "Halkın Katılımı Toplantısı" başlıklı 9. madde ile katılımı ilgili bazı düzenlemelerin yer aldığı görülür. Maddeye göre; halkı yatırım hakkında bilgilendirmek, projeye ilişkin görüş ve önerilerini almak üzere; Bakanlıkça yeterlik verilmiş kurum/kuruluşlar ve proje sahibinin katılımı ile Bakanlıkça belirlenen tarihte, projeden en çok etkilenmesi beklenen ilgili halkın kolaylıkla ulaşabileceği Valilikçe belirlenen merkezi bir yer ve saatte Halkın Katılımı Toplantısı düzenlenir.

2.3.3.Başvuru Hakkı

Başvuru hakkı çevresel kararlara karşı alınan idari ve yargısal başvuru hakkıdır. Başvuru hakkı ile hak sahipleri çevreye zarar verilmesini önleyebilir, zarar veren eylemi durdurabilir ya da zararın tazminini sağlayabilir (Kaboğlu, 1996: 115).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Etkili Başvuru Hakkı başlıklı 13. maddesinde de bu sözleşmede tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkesin ihlal fiili resmi görev yapan kimseler tarafından bu sıfatlarına dayanılarak yapılmış olsa da, ulusal bir makama etkili bir başvuru yapabilme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir.

Anayasanın dilekçe hakkı başlıklı 74. maddesi idari başvuruya ilişkin bir düzenlemedir. Bu maddeye göre vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve

şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

İdari başvuruya ilişkin bir diğer düzenleme İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 10. maddesinde yer alır. Bu maddeye göre ilgililer, haklarında idari davaya konu olabilecek bir işlem veya eylemin yapılması için idari makamlara başvurabilirler.

Yargısal başvuruya ilişkin bir düzenleme ise Anayasanın 125. maddesinde yer alan idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu hükmüdür.

Aynı doğrultuda bir hükme de 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 30. maddesinde yer verilmektedir. Bu maddeye göre;

“Çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören herkes, ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir.”

Çevre hakkının araçlarını oluşturan bilgiye erişim hakkı, katılma hakkı, başvuru hakkı demokrasinin temel unsurlarıdır ve demokratik bir ülkede olması gereken haklardır. Doğal olarak çevre hakkının korunması demokrasinin işleyişi ile yakından ilgilidir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE HAKKININ YASAL DAYANAKLARI

Çevre hakkı, çevre hukukunun konusudur. Çevre hukuku ise çevreyi koruyan kurallar bütünüdür. Bu bakımdan çevre hakkının korunmasında gerek uluslararası gerek bölgesel gerekse Türkiye'deki yasal düzenlemeler önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda hukuki düzenlemeler, çevre hakkı ile ilişkisi açısından varsa yapılan değişiklikler üzerinden değerlendirilecektir.

1. Çevre Hakkı Konusunda Uluslararası Hukuksal Düzenlemeler

Çevre sorunlarının sınır tanımaması sebebiyle çevre hakkı bazı uluslararası hukuk belgelerinde bir insan hakkı olarak yer almıştır. Stockholm Bildirgesi, Dünya Doğa Şartı, Ortak Geleceğimiz Raporu, Rio Bildirisi, İsteddiğimiz Gelecek Belgesi çevre hakkının uluslararası yasal dayanağını oluşturan en önemli belgelerdir.

1.1. 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı

5-16 Haziran 1972 tarihleri arasında Stockholm'de düzenlenen İnsan Çevresi Konferansı birçok yönden en önemli uluslararası konferans olmuştur (Sohn, 1973: 423). Konferansa, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 113 ülke katılmıştır. Konferans sonunda "Stockholm Bildirgesi" adı ile yayınlanan bildirmede insan ve insan çevresinin ilişkilerine, insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, ülkelerin ekonomik gelişme sorunlarına, yaşam koşullarının geliştirilmesine, uluslararası örgüte ve hukuka değinilmiş ve özellikle işbirliği ve dayanışmanın altı çizilmiştir (Hamamcı, 1997: 401).

26 ilkeden oluşan Bildiri'nin ilk maddesinde "İnsanın; hürriyet, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içinde bir çevrede yaşamak temel hakkıdır" ilkesi yer almaktadır. İlke, ilk kez bir uluslararası belgede çevre hakkından söz edilmesinden dolayı büyük önem arz etmektedir.

Stockholm Bildirgesi yasal açıdan bağlayıcılığı olmayan bir belge olmasına karşın, pek çok iki taraflı ya da çok taraflı sözleşme ve diğer bağlayıcı belgelerin ortaya konması biçiminde ortaya çıkan, uluslararası çevre hukukunun sonraki yıllarda gelişimi için bir temel sağlamıştır. İlk olarak Stockholm Bildirgesi'nde dile getirilen çok sayıda ilke ve kavram yalnızca uluslararası çevre antlaşmalarının girişinde yer almakla kalmamış, başka bağlayıcı hükümlerde, hatta çeşitli ülkelerin anayasalarında ve iç hukuklarında etkisini göstermiştir (Pallemaerters, 1997: 613).

Konferansta hazırlanan bir diğer temel metin ise Eylem 21'dir (Turgut, 2001: 59). Stockholm Konferansı'nın en somut katkısı ise, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün çevreye ilişkin çalışmalarını doğrudan doğruya yürütebilecek Dünya Çevre Programının kurulmasına sebep olmasıdır (Keleş ve Ertan, 2002: 213).

1.2. 1982 Dünya Doğa Şartı

1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı, açıkça çevre hakkından söz etmese de, insanı doğanın bir parçası olarak gören anlayışıyla ve çevrenin korunması ve geliştirilmesini birey, devlet ve topluluklara sorumluluk olarak yükleyen yaklaşımıyla çevre hakkının gerçekleşmesine katkı sağlayan uluslararası kaynaklar arasında yer almaktadır.

Dünya Doğa Şartı, doğanın temel süreçlerine müdahale edilmemesi, yeryüzünün genetik yapısından ödün verilmemesi, tehlikedeki türlerin koruma altına

alınması, ekosistem ya da türlerin bütünlüğünün ve devamının tehlikeye atılmaması, savaş ve diğer düşmanca eylemlere karşı doğanın korunması gibi somut ilkeleri aracılığıyla çevre hakkının korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002: 213).

1.3. 1987 Ortak Geleceğimiz Raporu

Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından 1983'te kurulan, başkanlığını dönemin başbakanı Brundtland'ın yaptığı Çevre ve Kalkınma Yarkurulu'nun (WCED) *Ortak Geleceğimiz* adıyla hazırlamış olduğu rapordur.

Brundtland Yazanağı'nın ekleri arasında yer alan, "Çevrenin Korunmasına, Sürekli ve Dengeli Gelişmeye İlişkin Tüzel İlkeler" adlı belgenin ilk maddesinde, bütün insanların kendi sağlık ve esenlikleri için yeterli bir çevreye hakları olduğu belirtilip çevre hakkından söz edilmiştir.

Raporun en önemli özelliği; bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak şeklinde tanımlanan "sürdürülebilir kalkınma" kavramını resmî bir metinde tanımlamasıdır (Turgut, 2001: 62).

1.4. 1992 Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı

Stockholm Konferansı'ndan 20 yıl sonra 3-14 Haziran 1992 tarihlerinde Brezilya'nın Rio de Janerio kentinde yapılan Rio Zirvesi olarak da bilinen BM Çevre ve Kalkınma Konferansı 178 devlet ve 30 binden fazla davetlinin katılımıyla gerçekleştirilmiş, fakat yaptırım mekanizmalarını da içeren bağlayıcı bir Çevre Sözleşmesi ile sonuçlanamamıştır. Bununla birlikte, Konferans, Rio Bildirisi, İklim

Değişikliği Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Gündem 21 ve Ormanların Korunmasına İlişkin Bildiri olmak üzere beş önemli belge ile sonuçlanmıştır (Hun, 1992: 230).

Rio Konferansı sonucu deklare edilen 27 ilkeden oluşan ve bağlayıcılığı olmayan Rio Bildirisinin birinci ilkesi şu şekildedir: “ İnsanlar sürekli ve dengeli kalkınmanın merkezindedir. Doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve verimli bir yaşama hakları vardır”. Bu ilke, antroposantrik¹ (insan merkezli) bir dünya anlayışını yansıtmaktadır. “İnsan”ı merkezine alan bir doğa anlayışı çevre hakkının özüne ters düşmektedir (Özdek, 1993: 78-81). Rio Bildirisinde belirgin bir şekilde “sürdürülebilir kalkınma” ilkesinin kullanılması ise çevre ve kalkınma arasında bir ikilem oluşturup kalkınmayı tercih etmesi açısından bir diğer eleştiri konusu olmuştur.

Konferansta ormancılığa ilişkin bir sözleşme imzalanması düşünülse de Kuzey ülkeleri ile Güney ülkeleri arasındaki görüş ayrılıkları sebebiyle bu amaca ulaşamamıştır. Gelişmiş ülkeler sözleşmenin yağmur ormanlarıyla sınırlı kalmasını önerirken, gelişmekte olan ülkeler sözleşmenin ABD, Kanada ve Rusya’yı da kapsamaması konusunda fikir beyan ettiklerinden sözleşme imzalanamamıştır (Görmez, 2015: 64). Bu yüzden ancak hukuki bağlayıcılığı olmayan ve on yedi temel ilkeden oluşan bir bildiri yayınlanabilmiştir. Bildirgede, ormanların korunması ve kullanımı konusunda ilkeler belirtilip ülkelerin iktisadi gelişme uğruna orman tahribatından vazgeçmesi ve orman kullanımının asgari düzeye indirilmesi öngörülmüştür (Kuzu, 1997: 93).

---

¹ İnsan merkezci çevre etiği, canlı merkezci çevre etiği ve çevre merkezci çevre etiği olmak üzere üç çevre etiği vardır (Des Jardins, 2006).

Türkiye'nin de benimsediği program niteliğinde bir belge olan Gündem 21 ise 21. yüzyıl için bir eylem planı, Rio Bildirisi'nde yer alan ilkelerin uygulama belgesidir. Plan, çevre ve ekonomiyi ilgilendiren tüm alanlarda hükümetlerin, kalkınma örgütlerinin, Birleşmiş Milletler kuruluşlarının ve bağımsız kesimlerin yapması gereken etkinlikleri tanımlamaktadır (Sarabhai vd., 2012: 182). Gündem 21; Sosyal ve Ekonomik Boyutlar, Kalkınma İçin Kaynakların Korunması ve Yönetimi, Etkin Grupların Rolünün Güçlendirilmesi ve Uygulama Mekanizmaları olmak üzere dört temel bölümden oluşmaktadır (Algan ve Dündar, 2005: 16).

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin amacı, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalan flora ve faunanın muhafazasını hedefleyen yeryüzündeki bir buçuk milyon bitki ve hayvan türleri ile doğal kaynakların korunmasıdır. Biyoteknoloji endüstrisini tehlikeye düşüreceği gerekçesiyle ABD'nin imzalamadığı sözleşmeyi, Avrupa Topluluğu üyeleri ile aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 153 devlet imzalamıştır (Kaboğlu, 1996: 150-151).

50 ülkenin onaylamasını müteakip 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe giren İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin amacı ise atmosferde tehlikeli boyutlara varan insan kaynaklı sera gazı emisyonu konsantrasyonunun iklim sistemi üzerindeki olumsuz etkisini önlemek ve belli bir düzeyde tutulmasını sağlamaktır (Keating, 1993: 130). Sözleşme iki ek liste içermektedir. Türkiye ilk olarak bir OECD ülkesi olması sebebiyle Sözleşmenin gelişmiş ülkeler listesinde yer almış ancak bu listede yer alan yükümlülükleri yerine getiremeyeceği için uzun bir süre sözleşmeye taraf olmamıştır. Türkiye'nin itirazları sonucu 2001 yılında Marakeş'te gerçekleştirilen 7. Taraflar Konferansı'nda Türkiye Sözleşme'nin Ek-II listesinden çıkarılmış ve bu

kararı takiben Sözleşme'ye 24 Mayıs 2004 tarihi itibariyle 189. taraf olarak katılmıştır (Ertürk, 2012: 289).

Güney-Kuzey ülkeleri arasındaki yaklaşım ve beklenti farklılıkları, finansman sorunları ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin mali bakımdan yük getiren belgelere karşı olumsuz tavrı sebebiyle Zirve, umulanı verememiştir. Ancak kabul edilen belge ve çevre programlarından en azından bir politika tescil edilmiştir (Kaboğlu, 1996: 153)

1.5. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı

1992 Rio Konferansı'ndan 20 yıl sonra 2012'de Rio'da BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı düzenlenmiştir. Konferansın en önemli çıktısı “İstedığımız Gelecek” başlıklı belgedir. Belgenin 39. maddesi çevre hakkı ile ilişkilendirilebilmektedir. Maddeye göre;

“Gezegimizin ve ekosistemlerinin yuvamız olduğunun ve “Toprak Ana” ifadesinin birçok ülke ve bölge için ortak bir ifade olduğunun farkında olduğumuzu belirtiyor ve bazı ülkelerin sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi bağlamında doğa haklarını tanıdıklarını dikkate alıyoruz. Günümüzün ve geleceğin ekonomik, toplumsal ve çevresel ihtiyaçları arasında adil bir denge oluşturmak için doğa ile uyumlu yaşamayı teşvik etmek gerektiğine inanıyoruz.”

2. Bölgesel Belgelerde Çevre Hakkı

Uluslararası ölçekte çevre hakkını kapsamına alan düzenlemelere ek olarak bölgesel ölçekte de Asya, Afrika, Amerika ve Avrupa kıtalarında çevre hakkının yasal dayanağını oluşturan düzenlemeler bulunmaktadır.

2.1. 1983 Asya Halklarının ve Hükümetlerinin Temel Ödevleri Bildirgesi

Asya Halklarının ve Hükümetlerinin Temel Ödevleri Bildirgesi, Asya İnsan Hakları Bölge Konseyi'nin ilk Genel Kurulu'nda 9 Aralık 1983 tarihinde Cakarta'da kabul edilmiştir ve çevre hakkı konusunda altı Asya devleti için, bağlayıcı bir kolektif sorumluluk içermektedir (Kaboğlu, 1996: 137). Bu bildirgenin 3. maddesine göre ülkenin doğal kaynaklarını, gelecek kuşakların sağlıklı bir çevrede yaşaması için korumak, çevre ve atmosferi kirletmeden kullanmak devletin ve halkın ödevidir.

2.2. 1986 Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi

1979'da Liberya'da Afrika Birliği Örgütü'nce hazırlanan ve 21 Ekim 1986'da yürürlüğe giren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin 24. maddesi, "Bütün halklar, kendi gelişmelerine uygun olarak tatmin edici bir çevre hakkına sahiptir" hükmü ile çevre hakkına yer vermiştir.

Şartın temel özelliği; dayanışma haklarının halkların hakkı olarak ele alınması ve bağlayıcı bir biçimde düzenlenmesidir. Bir diğer özellik ise hakların tümünün, özne olarak bireyi değil, halkları öne çıkarmasıdır. Bir diğer deyişle, bireylerden çok toplulukların hakları olmasıdır. (Hamamcı, 2013: 55-56).

2.3. 1988 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek Protokol

22 Kasım 1969'da San Jose'de imzalanan Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek protokol olarak düzenlenen 22 maddelik Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar alanında Amerikan Sözleşmesi'ne Ek Protokol olarak da bilinen San Salvador Protokolü, 17 Kasım 1988 tarihinde kabul edilmiş ve 11. maddesinde sağlıklı bir çevre hakkına yer vermiştir.

. Sözleşmenin en önemli özelliği, her kişinin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunun öngörülmesiyle, ilk kez bir uluslararası anlaşma çerçevesinde bireye çevre hakkının tanınmış olmasıdır (Kaboğlu, 1996: 137).

2.4. 1990 Avrupa Ekonomik Komisyonu Çevre Hakları ve Yükümlülükleri Şartı

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu çalışmaları çerçevesinde, 29-31 Ekim 1990 yılında Oslo'da yapılan Uzmanlar Kurulu Toplantısı'nda benimsenen Avrupa Ekonomik Komisyonu Çevre Hakları ve Yükümlülükleri Şartı adını taşıyan belgenin ilk maddesinde de herkesin genel sağlık ve gönenci için yeterli bir çevreye hakkı olduğuna yer verilmiştir.

Avrupa Ekonomik Komisyonu Çevre Hakları ve Yükümlülükleri Şartı çevre hakkının da aralarında yer aldığı insan haklarının bütüncüllüğü ilkesinden yola çıkarak, bu hakkın, bireye başka hangi hakları da verdiğini birçok maddede açıkça belirtmiştir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2015: 393).

2.5. 2009 Avrupa Birliği Lizbon Anlaşması

13 Aralık 2007 tarihinde AB Zirvesinde Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından imzalanan Lizbon Anlaşması, 27 üye ülkede onay sürecinin tamamlanmasının ardından 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Avrupa Birliği Lizbon Anlaşması ek Temel Haklar Bölümünde çevre hakkının temel insan haklarından biri olduğuna yer vermesi sebebiyle çevre hakkının yasal dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

3. Türkiye’de Çevre Hakkının Dayandığı Yasal Düzenlemeler

Çevre sorunları uluslararası ölçüğe ulaşmadan yerelde sorunun giderilmesi, sorunun büyümesini engelleyen etkili bir çözüm yoludur. Bunun için çevre hakkını kapsamına alan anayasal ve kanuni düzenlemelere gereksinim vardır. Bu bakımdan Türkiye’de çevre ile ilgili hukuk kurallarının yer aldığı düzenlemelere ilişkin değerlendirmeler yapmak yerinde olacaktır.

3.1. Anayasal Düzenlemelerde Çevre Hakkı

Çevre hakkı anayasalarda genelde doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki şekilde düzenlenmektedir. Dolaylı düzenleme çevre hakkının henüz kimliğinin oluşmadığı dönemlerde sağlık hakkının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. 1961 Anayasasının sağlık hakkını düzenleyen 49. maddesi de bu konuda örnek teşkil etmektedir (Türk, 1969: 116). Maddeye göre devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Bu maddeden söz konusu yükümlülüğün devlete verildiği ve çevreden doğrudan bahsedilmediği görülmektedir.

1982 Anayasası ile beraber çevre hakkına doğrudan yer verilse de çevre ile ilgili düzenlemeleri sağlık politikasının bir aracı olarak görme anlayışı değişmemiştir. 1982 Anayasasının, “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölümünde “Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması” başlığı altında yer alan 56. maddesi; “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” şeklindedir. 1961 Anayasası’ndan farklı olarak söz konusu

yükümlülük sadece devlete değil bireye de verilmiştir. Ayrıca çevre hakkı hem hak hem ödev olarak düzenlenmiştir.

Anayasamızda çevre hakkının dayanışma hakları adı altında düzenlenmeyip “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” içinde yer alan çevre hakkının gerçekleşmesi, bu nedenle devletin mali sınırları ile sınırlıdır ve bu durumda ekonomik kalkınmanın gereği olarak enerji yatırımları için insan sağlığına ve ekosisteme zarar verme uğruna nükleer, termik ve hidroelektrik santrallerin yapımına ve işletilmesine karar verilmesi mümkündür (Mengi ve Turan, 2013: 90). Gökova Körfezi’ne santraller kurulması, Dalyan Körfezi’ne turistik otel yapılması, Karadeniz Fırtına Vadisi’ndeki uygulamalar ve Bergama ve Kaz Dağları’ndaki altın arama çalışmaları ile Hasankeyf Barajı inşaatından vazgeçilmemesi hükümet politikalarının önceliği çevreye tanımayan tercihleri neticesinde gerçekleşmiştir (Demirel, 2011: 32).

1982 tarihli Anayasa’da çevreyi dolaylı olarak ilgilendiren hükümler de yer almaktadır. Anayasa’nın 23. maddesine göre; herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir ve yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak amaçlarıyla kanunla sınırlandırılabilir.

Özel mülkiyet hakkının kullanılmasına getirilen kamu yararı sınırını tanımlayan 35. madde, mülkiyet hakkının toplum yararına aykırı olarak kullanılmasını yasaklayarak şimdiki ve gelecek kuşakları güvence altına almıştır.

Anayasa’nın 43. maddesine göre kıyılar da devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen

sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.

Toprağın verimli kullanılmasına ve korunmasına ilişkin 44. maddeye göre; devlet, toprağı korumak ve geliştirmek, erozyonla yitip gitmesini önlemek, verimli olarak işletilmesini sağlamakla görevlidir. Çiftçiye toprak sağlanması girişimlerinin, ormanların küçülmesine, toprak ve yer altı servetlerinin azalmasına izin vermeyecek biçimde gerçekleştirilmesi istenmiştir.

45. madde ise toprakla ilgili maddenin devamı niteliğindedir ve devleti, tarım arazileriyle çayır ve meraların amaç dışı kullanımını ve tahribini önlemekle görevlendirmiştir.

“Çevre Hakkı”nı izleyen 57. maddede konut hakkına değinilmiştir. Bu maddeye göre devlete, kentlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alma ve toplu konut teşebbüslerini destekleme görevi verilmiştir.

Anayasa, 63. maddesinde de tarih, kültür ve doğal varlıkların korunmasını sağlamak ve bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri almak görevini devlete vermiştir.

168. madde de doğal servet ve kaynakların devletin hüküm ve tasarrufunda olduğunu, arama ve işletme hakkının belli bir süre için gerçek ve tüzel kişilere devredilebileceğini, izin verme işleminin ancak yasayla yapılabileceğini belirtmektedir.

1961 Anayasası'nda ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Sözü edilen anayasanın 131. Maddesine göre;

“Devlet, ormanların korunması ve ormanlık sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir. Devlet ormanları, kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar, zaman aşımıyla mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından, gerekirse başka yere yerleştirilmesi kanunla düzenlenir. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Orman suçları için genel af çıkarılmaz; ormanların tahribine yol açacak hiçbir siyasi propaganda yapılamaz.”

Ormanların tahribini önlemeye yönelik önemli bir yasal düzenleme olan bu madde 17.4.1970 tarih ve 1255 sayılı Kanunla değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikle Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan topraklarla şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında hiçbir daraltma yapılamaz. Ayrıca yapılan değişiklikle ilgili bir diğer önemli husus orman suçlarının af kapsamı dışında tutulmasına dair hükmün kaldırılmasıdır. Böylece ormanların talan edilmesinin önü yasal olarak açılmış bulunmaktadır.

1982 Anayasası da ormanların korunması ve geliştirilmesine yönelik hükümler içermektedir. 169. maddeye göre “orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz ve ormanları yakmak, ormanı yok etmek veya daraltmak amacıyla işlenen suçlar genel ve özel af kapsamına alınamaz.” hükmünün tekrar dâhil edildiği görülmektedir.

Çevre hakkının uzantısı olan bu değerlerin anayasa tarafından bir hak değil, devletin ödevi olarak düzenlediği görülmektedir (Kaboğlu, 1996: 48).

3.2. 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nda Çevre Hakkı

1982 Anayasası'nın çevre hakkını düzenleyen 56. maddesine dayanılarak 9 Ağustos 1983 tarihinde 2872 sayılı Çevre Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ancak söz konusu kanun aşağıdaki tabloda gösterilmiş olduğu üzere pek çok kez değişikliğe uğramıştır. 2006 tarihli 5491 sayılı Kanun ise hemen hemen tüm maddeleri değişikliğe uğratarak geniş çapta değişikliğe sebep olmuştur.

Tablo: Çevre Kanunu'nda zaman içinde yapılan değişiklikler

Değiştiren Kanunun/KHK'nin/ İptal Eden Anayasa Mahkemesi Kararının Numarası	2872 sayılı Kanunun değişen veya iptal edilen maddeleri	Yürürlüğe Giriş Tarihi
KHK/222	—	18/6/1984
3301	—	19/6/1986
3362	—	26/5/1987
3416	—	11/3/1988
KHK/409	—	10/4/1990
KHK/443	—	21/8/1991
4629	—	1/1/2002 tarihinden geçerli olmak üzere 3/3/2001 tarihinde
5177	10	5/6/2004
5216	24	23/7/2004
5491	1, 2, 3, 4, 5, 9,10, 11, 12,13, 14, 15, 16,18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, Ek Madde, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, İşlenemeyen Hüküm Geçici Madde 1, 2, 3, 4, 5 ve 6	13/5/2006
6486	Geçici Madde 3	29/5/2013

Anayasa Mahkemesi'nin 22/4/2015 tarihli ve E.: 2015/35, K.: 2015/40 sayılı Kararı	20	23/5/2015
Anayasa Mahkemesi'nin 3/7/2014 tarihli ve E.: 2013/89, K.: 2014/116 sayılı Kararı	Geçici Madde 3	4/7/2015

Kaynak: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf>

Çevre Kanunu'na 2006'da getirilen "Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür." hükmü ile çevre hakkı dolaylı olarak Çevre Kanunu'na girmiştir. Ayrıca başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere "herkes" in, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesinde görevli olduğu belirtilmiştir (Turgut, 2012: 80).

Söz konusu değişiklikler olumlu gibi görünse de 5491 sayılı Kanun çevre hakkını zedeleyecek pek çok olumsuz değişikliği barındırmaktadır:

Çevre Kanunu amacını "çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel topraklar ile doğal kaynakların en uygun biçimde kullanılması ve korunması, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunması ve su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi." şeklinde belirtirken 2006 yılında yapılan değişiklik ile "Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır." şeklinde değiştirilmiştir. Bu durum, kalkınmanın çevre korumadan önce geleceğinin göstergesidir.

5491 sayılı Kanun'la yapılan değişiklik ile petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetleri ÇED kapsamı dışında tutulmuştu. Anayasa Mahkemesi 15.1.2009 tarihinde vermiş olduğu kararla bu fıkayı iptal etmiştir.

Çevreye zarar veren işletmelerin faaliyetlerini tehlikeli durumlarda hemen durdurması çevre koruma açısından büyük önem arz ederken 5491 sayılı Yasa, "Tehlikeli Halde Faaliyetlerin Durdurulması" düzenlemesini yürürlükten kaldırmıştır.

Birkaç sene ara ile değişen ve en çok değişikliğe uğrayan kanunların başında gelen Çevre Kanunu bu yönüyle de hem araştırmacıları hem de uygulayıcıları zora sokmaktadır. Ayrıca bu durum çevre politikalarında henüz bir kararlılığın oluşmadığını da göstermektedir (Görmez, 2015: 154-155).

3.3. Çevreyle İlgili Diğer Yasal Düzenlemeler ve Bu Yasalarda Yapılan Değişikliklerin Çevre Hakkına Etkisi

Çevrenin korunması ile ilişkili olarak Çevre Kanunu'ndan başka pek çok kanun bulunmaktadır. Çevre ile ilgili belli başlı diğer Kanunların varsa yapılan değişiklikler üzerinden çevre hakkına etkisi irdelenecektir.

3.3.1. 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (Genel Sağlığı Koruma Yasası)

1930 tarihli Kanun, çevreyle ilgili genel kuralların bulunmadığı o dönemde çevre sağlığı ile ilgili getirdiğı hükümlerle çevre koruma konusundaki boşluğu doldurmuştur (Keleş ve Ertan, 2002: 278).

Kanun, 4. maddede şehir, kasaba ve köylerin sağlığına yönelik işlerin yerine getirilmesi görevini belediyeye ve yerel yönetimlere vermiş, 20. maddede ise belediyelerin görevlerini saymıştır.

Bugün de yürürlükte olan Kanun, şehir ve kasabalara dağıtılan su kaynaklarının etrafında koruma alanının belirlenmesi (md. 237), sağlığa aykırı kuruluşları üç gruba ayırması (md. 269)² gibi çevre sağlığı açısından önemli hükümlere yer vermiştir.

3.3.2. 6831 Sayılı Orman Kanunu

Cumhuriyet döneminde ormanlarla ilgili ilk yasal düzenleme 1937’de çıkarılan Orman Kanunu’dur. İlk kez “milli park” kavramını dile getiren 6831 Sayılı Kanun, bu kanunu yürürlükten kaldırarak 1956 yılında yürürlüğe girmiştir.

6831 Sayılı Orman Kanunu, “orman”ı, tabii olarak yetişen veya emekle yetiştirilen ağaç ve ağaççık toplulukları yerleriyle birlikte orman sayılır şeklinde tanımlamıştır. İçerisinde ağaç dışında birçok canlıyı barındıran ormanlar için bu tanım oldukça sığ kalmaktadır.

Pek çok kez değişikliğe uğrayan Orman Kanunu çoğu kez olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Örnek verilecek olursa 1961 Anayasası’nın ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin maddesinde 1970 yılında değişiklik yapılmıştı. Sözü edilen değişiklik 2B adı verilen orman niteliğini yitirmiş alanların imara açılmasına imkân

---

² Birinci sınıf sağlığa aykırı kuruluşlar, oturma alanlarından mutlak olarak uzakta bulundurulmaları gereken kuruluşlardır.

İkinci sınıf sağlığa aykırı kuruluşlar, oturma alanlarına belli bir uzaklıktan daha yakında bulundurulamayacak olan kuruluşlardır.

Üçüncü sınıf sağlığa aykırı kuruluşlar ise, oturma alanlarının yakınında bulunabilmekle birlikte sürekli sağlık denetimi altında tutulması gereken kuruluşlardır.

tanımıdır. 2B ismi Orman Kanunu'nun orman niteliğini yitirmiş alanlarla ilgili olan 2. maddesinin B bendinden gelmektedir. Bu maddeye göre;

“31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş yerlerden; tarla, bağ, bahçe, meyvelik, zeytinlik, fındıklık, fıstıklık (antep fıstığı, çam fıstığı) gibi çeşitli tarım alanları veya otlak, kışlak, yaylak gibi hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler ile şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerleşim alanları, Orman sınırları dışına çıkartılır.

Orman sınırları dışına çıkartılan bu yerler Devlete ait ise Hazine adına, hükmi şahsiyeti haiz amme müesseselerine ait ise bu müesseseler adına, hususi orman ise sahipleri adına orman sınırları dışına çıkartılır. Uygulama kesinleştikten sonra tapuda kesin tashih ve tescil işlemi yapılır”

Ormanlık alanları satma anlamına gelen bu girişim, Anayasa Mahkemesi'nin anayasaya aykırılık engeli ile karşılaşınca bu kez çözüm Anayasa'nın ilgili maddelerini değiştirme girişiminde aranmıştır (Duru, 2003: 235). Böylelikle 5/11/2003 tarihli ve 4999 sayılı Orman Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 6831 sayılı Kanunun 1/H maddesi ve 116. maddesinde değişiklikler yapılarak orman içi ve bitişiğinde tapulu, bunun dışında her türlü belgelerle sahip olunan kızılğaçlıklar ile aşılı kestanelikler orman sayılmamıştır. Ancak “... kızılğaçlıklar ile aşılı kestanelikler, ...” sözcükleri, An.Mah.nin 17/3/2004 tarihli ve E.:2003/100, K.:2004/33 sayılı Kararı ile iptal edildiğinden madde metinden çıkartılmıştır.

Orman alanlarının yağma edilmesine madencilik faaliyetleri de sebep olmuştur. 10/6/2010 tarihli ve 5995 sayılı Maden Kanununda Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 16. maddesinde değişikliğe gidilmiştir. Yapılan değişiklikle;

“Devlet ormanları içinde maden aranması ve işletilmesi ile madencilik faaliyeti için zorunlu; tesis, yol, enerji, su, haberleşme ve altyapı tesislerine, fon bedelleri hariç, bedeli alınarak Çevre ve Orman Bakanlığınca izin verilir. Ancak, temditler dâhil

ruhsat süresince müktesep haklar korunmak kaydı ile Devlet ormanları sınırları içindeki tohum meşcereleri, gen koruma alanları, muhafaza ormanları, orman içi dinlenme yerleri, endemik ve korunması gereken nadir ekosistemlerin bulunduğu alanlarda maden aranması ve işletilmesi, Çevre ve Orman Bakanlığının muvafakatine bağlıdır. Genel bütçe kapsamındaki kamu idarelerinin; baraj, gölet, liman ve yol gibi yapılarda dolgu amaçlı kullanacağı her türlü yapı hammaddesi üretimi için yapacağı madencilik faaliyetleri ile zorunlu tesislerinden bedel alınmaz.”

Böylece, ormancılık için önemli alanlarda maden arama ve işletilmesinin önü açılmıştır.

Resim 1: Orman alanında faaliyet gösteren maden ocağı işletmesi

Kaynak: <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/perdenrap/2004/2004-2Orman/Orman.pdf>

Orman alanlarında yapılacak bina ve tesisler sadece madencilik faaliyetleri ile sınırlı değildir. Kamu hizmeti amacına yönelik bina ve tesisler için de çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 2010 yılında Orman Kanunu'nun 17. maddesindeki düzenleme de tıpkı 16. maddede olduğu gibi ormanların talan edilmesi adına atılmış adımlardır. Sözü geçen maddede şu hükümler yer almaktadır:

“Savunma, ulaşım, enerji, haberleşme, su, atık su, petrol, doğalgaz, altyapı, katı atık bertaraf ve düzenli depolama tesislerinin; baraj, gölet, sokak hayvanları bakımevi ve mezarlıkların; Devlete ait sağlık, eğitim ve spor tesislerinin ve bunlarla ilgili her türlü yer ve binanın Devlet ormanları üzerinde bulunması veya yapılmasında kamu yararı ve zaruret olması halinde, gerçek ve tüzel kişilere bedeli mukabilinde Çevre ve Orman Bakanlığınca izin verilebilir. Devletçe yapılan ve/veya işletilenlerden

bedel alınmaz. Bu izin süresi kırk dokuz yılı geçemez. Bu alanlarda Devletçe yapılanların dışındaki her türlü bina ve tesisler iznin sona ermesi halinde eksiksiz ve bedelsiz olarak Orman Genel Müdürlüğünün tasarrufuna geçer. Söz konusu tesisler Orman Genel Müdürlüğü veya Çevre ve Orman Bakanlığı ihtiyacında kullanılabilir veya kiraya verilmek suretiyle değerlendirilebilir. İzin amaç ve şartlarına uygun olarak faaliyet gösteren hak sahiplerinin izin süreleri; yer, bina ve tesislerin rayiç değeri üzerinden belirlenecek yıllık bedelle doksan dokuz yıla kadar uzatılabilir. Bu durumda devir işlemleri uzatma süresi sonunda yapılır. Verilen izinler amaç dışında kullanılamaz.”

Kanun'un 18. maddesinde ise,

“Orman ürünlerini işleyecek her çeşit fabrika kurulması Tarım ve Orman Bakanlığının; Devlet ormanları hudutları içinde veya bu orman sınırlarına bir kilometreye kadar olan yerlerde taş, kum ve toprak, dört kilometreye kadar olan yerlerde ise hızar, şerit kurulması ve kireç, kömür, terebentin, katran, sakız ve benzeri gibi işletilmesinde ağaç kullanılan ocakların açılması ve balık üretmek üzere tesis kurulması Orman Genel Müdürlüğünün iznine bağlı olup, ruhsatname alınması ve rüsum hakkındaki hükümler saklıdır.”

Kentlerin akciğerleri olan ormanlar, bu düzenlemeler sonucu ormansızlaşma ile karşı karşıya kalmaktadır. Ormansızlaşma da dünyamızı tehdit eden iklim değişikliği ve erozyon başta olmak üzere pek çok olumsuz doğa olayına sebep olmaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulundurularak ormanların talan edilmesi değil korunması hususunda hukuki düzenlemeler yapılmalıdır.

3.3.3. 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu

1971 tarihinde yürürlüğe giren Su Ürünleri Yasası, su ürünlerinin korunması, istihali³ ve kontrolüne ilişkin hususları düzenlemektedir (md. 1). Su ürünlerinin yetiştirileceği tesislerin kurulması için ise Tarım ve Köy İşleri Bakanlığından izin almak gereklidir (md.13). Yasa uygulanabildiği takdirde önemli hükümleri düzenlemektedir:

---

³ Üretim

Bomba, torpil, dinamit, kapsül gibi patlayıcı maddelerle, öldürücü veya uyuşturucu maddelerle ve sönmemiş kireçle su ürünleri avlanması yasaktır (md.19). Su ürünlerine veya üretenlerin ve kullananların sağlığına veya üretim araçlarına zarar veren maddelerin iç sulara ve denizlerdeki üretim yerlerine veya civarlarına dökülmesi veya döküleceği şekilde tesisat yapılması yasaklanmıştır (md.20). Bu madde, su kirliliğini önlemede önemli bir hüküm içermektedir. Yabancıların su ürünleri avcılığında bulunmaları yasaktır (md.21). İç sular, Marmara Denizi, İstanbul ve Çanakkale boğazlarında her çeşit trol ile su ürünleri istihali yasaktır (md.24/a).

3.3.4. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

Dönemin şartlarına uyarlamak amacıyla ilk kez sit kavramına yer verilen 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve 1983 tarihli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ancak bu kanun da Çevre Kanunu gibi pek çok kez değişikliğe uğramıştır. Özellikle 2004 tarihli 5226 sayılı yasa ile 2011 tarihli 648 sayılı KHK neredeyse bütün maddeleri değiştirmiştir. Yapılan değişiklikler kimi zaman olumsuz sonuçlara neden olacak hükümleri beraberinde getirmiştir. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesi bu örneklerden biridir. Maddeye göre;

“Koruma amaçlı imar planı yapılıncaya kadar, koruma bölge kurulu tarafından üç ay içinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları belirlenir. Belediyeler, valilikler ve ilgili kurumlar söz konusu alanda üç yıl içinde koruma amaçlı imar planı hazırlatıp incelenmek ve sonuçlandırılmak üzere koruma bölge kuruluna vermek zorundadır. Üç yıllık süre içinde zorunlu nedenlerle plan yapılamadığı takdirde koruma bölge kurulunca gerekçeli olarak bu süre uzatılabilir. Uzatılan süre içerisinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları uygulanır.”

Değişiklikten önce, sit alanı olarak koruma altına alınan alanlarda iki yıl içinde koruma amaçlı imar planı yapılması zorunluydu ve bu süre ihtiyaç duyulursa

koruma bölge kurulu tarafından bir yıla kadar uzatılabiliyordu. Bu sürenin üç yıla çıkartılması hem koruma bölge kurullarına bu süreyi sınırsız biçimde uzatma yetkisi tanımıştır hem de koruma amaçlı imar planı yapılması yasal bir zorunluluktan çıkarak "geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları" sürekli uygulanabilir duruma gelmiştir.

Koruma kurullarının yetkilerinin yer aldığı 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 51. maddesi de 648 Sayılı KHK'nin 45. maddesi ile değişikliğe uğramıştır. Bu maddeye göre;

“Mahalli idareler ile diğer kamu kurum ve kuruluşları Koruma Yüksek Kurulunda görüşülmesini istedikleri hususları bağlı, ilgili veya ilişkili oldukları bakanlıklar aracılığıyla bildirir. Koruma Yüksek Kurulunca karar verilen konular ilgili koruma bölge kurulunca tekrar görüşülmez.”

Madde uyarınca önceden Bölge Kurulları tarafından görüşülüp kabul ettirilemeyen kararlar böylece merkezi idarenin bürokratlarının oluşturduğu Koruma Yüksek Kurulu tarafından görüşülüp karara bağlanılabilecektir.

Koruma kurulları ile ilgili bir diğer değişikliğe 2863 Sayılı Kanun'un 55. maddesinde gidilmiştir. 2863 sayılı Kanunun 55 inci maddesinin ikinci ve dördüncü fıkralarında yer alan “ve Yükseköğretim Kurulunca” ibareleri yürürlükten kaldırılmıştır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 55. maddesinde belirtildiği üzere daha önce 3'ü Bakanlık, 2'si YÖK tarafından atanan 5 kişiden oluşan kurulun 2004 yılındaki değişiklikle üye sayısı 5'i Bakanlık tarafından atanmak üzere 7'ye çıkarılmıştır. Daha sonra KHK'nin 47. maddesi ile YÖK

tarafından üye atanmasına son verilmiş ve tüm atamaların Bakanlık tarafından yapılmasına yönelik değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişiklik ile koruma bölge kurullarının tamamının Bakanlığın eline geçmesi sağlanmıştır ve bu durum kurulların özerk yapısını bozmuştur.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 58. maddesi de KHK'nin 49 uncu maddesi ile değişikliğe uğramıştır:

“Koruma bölge kurulunun gündemiyle ilgili meslek odaları, koruma bölge kurulu müdürlüğünün davetiyle toplantılara gözlemci olarak katılabilir.”

Değişiklikten önce 2004 yılında yapılan düzenleme ile ilgili meslek odalarına Koruma Bölge Kurulları'nın toplantılarına gözlemci olarak katılma hakkı verilmişti. Yapılan değişiklikle katılım için "Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün daveti" şartı getirilerek bilgi edinme ve katılma hakkı engellenmiş, şeffaflık ilkesi göz ardı edilmiştir.

648 Sayılı KHK'nin 50. maddesi ile 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 61. maddesinde bir diğer önemli değişikliğe gidilmiştir.

“Koruma bölge kurullarınca alınan kararlara kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce yapılan itirazlar, Bakanlıkça değerlendirilerek gerekli görüldüğü takdirde Koruma Yüksek Kurulu gündemine alınır.

Bu itirazlar, Koruma Yüksek Kurulunca incelenir ve en geç üç ay içinde karara bağlanır. Koruma Yüksek Kurulunda görüşülen itiraz konuları ayrıca koruma bölge kurulu gündemine alınmaz. Koruma Yüksek Kuruluna yapılacak itirazlarla ilgili usul ve esaslar Bakanlıkça hazırlanan yönetmelikle belirlenir.”

Yapılan değişiklik koruma bölge kurulu kararlarına itiraz hakkına kısıtlama getirerek bölge kurullarının devre dışı bırakılmasına neden olmaktadır. Ayrıca

Koruma Yüksek Kuruluna yapılan itirazlar için karar alma yetkisinin verilmesi siyasi kararların alınmasının yolunu açacak bir düzenleme niteliğine sahiptir.

Kültürel ve doğal varlıklar da tüm çevre öğeleri gibi ekonomik büyümenin bir aracı olmuştur. Kültürel ve doğal varlıkları ekonomik büyümenin bir aracı olarak kullanmak için başvuru yöntemlerinden biri yetkileri tek elde toplayarak siyasal aktörleri ve rant kaynaklarını denetlemede çıkan sorunları engellemektir (Duru, 2015: 3).⁴ Bu bağlamda tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve bunlara ilişkin koruma alanları ile ilgili olarak bu Kanunda öngörülen iş, işlem ve kararlar bakımından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı görevli ve yetkili kılınmıştır.

3.3.5. 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu

1983 tarih ve 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu ile 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun "*Milli Parklar*" başlığı altındaki 25. Maddesine dayanarak yürütülen milli park çalışmaları bir bütünlüğe kavuşturulmuştur (Ertürk, 2012: 393). Türkiye'de 40'ı aşkın milli park bulunmaktadır.

648 sayılı KHK 33. maddesi ile 2873 sayılı Milli Parklar Kanununun 3 üncü maddesini değiştirmiş, yine yetkileri tek elde toplama yöntemi ile tespit ve tescil yetkisini Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na aktarmıştır.

Amacı, ülkemizdeki milli ve milletlerarası düzeyde değerlere sahip milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanlarının seçilip belirlenmesine, özellik ve karakterleri bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin

---

⁴ Yetkileri tek elde toplama dışında diğer başvuru yöntemleri, korumadan sorumlu kurumları işlevsiz bırakma, korumayı öngören düzenlemelerde boşluklar oluşturma, yasal yolları amacı dışında kullanma ve yargı kurallarını uygulamama şeklinde kümelenirebiliriz.

esasları düzenlemek olan Kanun'un 5. maddesinde 8/8/2011 tarihli ve 648 sayılı KHK'nin 36. maddesi ile değişikliğe gidilmiştir.

“Milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanı sınırları içinde kalan yerlerdeki gerçek ve tüzelkişilere ait taşınmaz mallar ile her türlü tesisler, onaylı uygulama imar planına göre hazırlanacak projelerin gerçekleşmesi için, gerekli görüldüğünde, 6830 sayılı İstimlâk Kanunu hükümlerine göre, Orman ve Su İşleri Bakanlığınca kamulaştırılır.”

Fıkırada yer alan “hazırlanacak planın” ibaresi “onaylı uygulama imar planına göre hazırlanacak projelerin” şeklinde değiştirilerek milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanlarında imar planları yapımıyla yapılaşmanın önu açılmıştır.

3.3.6. 3194 Sayılı İmar Kanunu

Yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak amacıyla düzenlenen 3194 Sayılı İmar Kanunu 1985 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun, daha sonraki yıllarda değişen gereksinmelere koşut olarak pek çok kez değişikliğe uğramış olsa da, temel yapısı değişmemiştir. Ancak kanun, düzensiz kentleşme, hızlı nüfus artışı gibi sebeplerle günümüzün gereksinmelerini karşılayamamaktadır. Yeni planlama kavram ve basamakları, planların hazırlık ve uygulama aşamalarında katılımcı yöntemlerden yararlanma, uygulama araçlarının çağdaş, demokratik ve insan haklarına saygılı bir anlayışla yeniden ele alınması, ekolojik ve kentsel güvenlik kaygılarının planlara yansıtılması günümüzde duyulan gereksinimlerden birkaçıdır (Keleş ve Mengi, 2014: 42-43). Yine 648 Sayılı KHK ile yapılan değişikliklerin bu gereksinimleri karşılamak yerine pek çok olumsuzluğa yol açtığı görülmektedir.

648 sayılı KHK'nin 22. maddesi ile 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 27. maddesinde değişiklik yapılmıştır. Bu madde başlığı “Ruhsata tabi olmayan yapılar ve uyacakları esaslar” iken 8/8/2011 tarihli ve 648 sayılı KHK'nin 22. maddesiyle “Köylerde yapılacak yapılar ve uyulacak esaslar” şeklinde değiştirilmiştir. Başlıktaki değişiklikten köylerdeki yapılaşmayı kolaylaştıracak hükümlere yer verildiği anlaşılmaktadır.

“Belediye ve mücavir alanlar dışında köylerin köy yerleşik alanlarında, civarında ve mezralarda yapılacak konut, entegre tesis niteliğinde olmayan ve imar planı gerektirmeyen tarım ve hayvancılık amaçlı yapılar ile köyde oturanların ihtiyaçlarını karşılayacak bakkal, manav, berber, köy fırını, köy kahvesi, köy lokantası, tanıtım ve teşhir büfeleri ve köy halkı tarafından kurulan ve işletilen kooperatiflerin işletme binası gibi yapılar için yapı ruhsatı aranmaz.”

Getirilen bu hüküm, ticari amaçlar uğruna denetimsiz yapıların inşa edilmesi demektir. Plansız yapılaşmaya neden olacak bir diğer hüküm ise şu şekildedir:

“Onaylı üst kademe planlarda aksine hüküm bulunmadığı hâllerde köy yerleşik alan sınırları içinde, jeolojik açıdan üzerinde yapı yapılmasında mahzur bulunan alanlar ile köyün ana yolları ve genişlikleri, hâlihazır harita veya kadastro paftaları üzerinde il özel idarelerince belirlenir. Belirlenen yollar, ifraz ve tevhit suretiyle uygulama imar planı kararı aranmaksızın kamu yararı kararı alınarak oluşturulur.”

Aynı anlama gelecek bir diğer değişiklik de şu şekildedir:

“İmar planı olmayan köy yerleşik alanı sınırları içerisinde köyün ihtiyaçına yönelik olarak ilk ve orta öğretim tesisi, ibadet yeri, sağlık tesisi, güvenlik tesisi gibi yapılar için imar planı şartı aranmaz.”

Tarım topraklarında yapılaşmaya neden olacak bir hükme de yine aynı KHK ile aynı maddede yer verilmiştir. Buna göre;

“Köy yerleşik alan sınırı içerisinde, 3/7/2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu hükümleri uygulanmaz. Köy yerleşik alan sınırlarının parselleri bölmesi durumunda yerleşik alan sınırı 5403 sayılı Kanun hükümlerine tabi olmaksızın ifraz hattı olarak kabul edilir. İl çevre düzeni planında açıkça belirtilmediği takdirde, ihtiyaç duyulması hâlinde, köyün gelişme potansiyeli ve gelişme düzeyi de dikkate alınarak köy yerleşik alan sınırları ve özel kanunlara ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla bu alanlarda yapılaşma kararı ve ifraz şartları belediye sınırı il sınırı olan yerlerde büyükşehir belediye meclisi, diğer yerlerde il genel meclisi kararı ile belirlenir. Tespitler kadastro paftasına işlenerek tapu sicilinde belirtilir. İhtiyaç duyulması hâlinde mevcut köy yerleşik alan sınırları il genel meclislerince yeniden belirlenebilir.”

648 Sayılı KHK'nin 23. maddesi ile 3194 sayılı İmar Kanunu'na eklenen Ek Madde-4 ile mera, yaylak ve kışlaklarda yapılaşmaya yol açacak hükümler getirilmişti. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin 4/12/2014 tarihli ve E.:2013/114, K.: 2014/184 sayılı Kararı ile bu düzenleme iptal edilmiştir.

3.3.7. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu

2001'de kabul edilen Türk Medeni Kanunu'nun “Komşu Hakkı” başlıklı 737. maddesi çevreyi koruyan hükümler içermektedir. Bu maddeye göre;

“Herkes, taşınmaz mülkiyetinden doğan yetkileri kullanırken ve özellikle işletme faaliyetini sürdürürken, komşularını olumsuz şekilde etkileyecek taşkınlıktan kaçınmakla yükümlüdür. Özellikle, taşınmazın durumuna, niteliğine ve yerel âdete göre komşular arasında hoş görülebilecek dereceyi aşan duman, buğu, kurum, toz, koku çıkartarak, gürültü veya sarsıntı yaparak rahatsızlık vermek yasaktır. Yerel âdete uygun ve kaçınılmaz taşkınlıklardan doğan denkleştirmeye ilişkin haklar saklıdır.”

3.3.8. 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

2004 tarihli Kanun, 7. maddesinde çevre ile ilgili pek çok görevi büyükşehir belediyelerine vermiştir. Çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak; ağaçlandırma yapmak; gayrisihhî işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak;

inşaat malzemeleri, hurda depolama alanları ve satış yerlerini, hafriyat toprağı, moloz, kum ve çakıl depolama alanlarını, odun ve kömür satış ve depolama sahalarını belirlemek, bunların taşınmasında çevre kirliliğine meydan vermeyecek tedbirler almak; büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak, yaptırmak; katı atıkların kaynaktan toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; sanayi ve tıbbî atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; deniz araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak bu görevlerin bazılarıdır. Ancak 2012 yılında 6360 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile büyükşehir belediyelerinin sınırlarının il sınırına genişletilmesi yüzölçümü bakımından oldukça büyük illerde bu görevlerin nasıl yerine getirilebileceği sorununu ortaya çıkarmıştır.

3.3.9. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu

2004 yılında yürürlüğe giren yeni Türk Ceza Kanunu'nun topluma karşı suçlar kısmında çevre ile ilgili cezai hükümlere yer verilmiştir. Genel tehlike yaratan suçlar bölümündeki 170 ve 171. maddeye göre, kasten veya taksirle yangına, bina çökmesine, toprak kaymasına, çığ düşmesine, sel veya taşkına neden olan kişi üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

172. madde ise yine aynı bölümde radyasyon yayma başlığı altında bir başkasını, sağlığını bozmak amacıyla ve bu amacı gerçekleştirmeye elverişli olacak

surette, radyasyona tabi tutan kişiyi, üç yıldan on beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırmaktadır.

Tehlikeli maddelerin izinsiz olarak bulundurulması veya el değiştirmesi başlıklı 174. madde de yetkili makamlardan gerekli izni almaksızın, patlayıcı, yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı, boğucu, zehirleyici, sürekli hastalığa yol açıcı nükleer, radyoaktif, kimyasal, biyolojik maddeyi imal, ithal veya ihraç eden, ülke içinde bir yerden diğer bir yere nakleden, muhafaza eden, satan, satın alan veya işleyen kişi, üç yıldan sekiz yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adlî para cezası ile cezalandırmaktadır.

“Topluma Karşı Suçlar” başlıklı üçüncü kısma eklenen “Çevreye Karşı Suçlar” başlığı altında öngörülen yeni suçlar; çevrenin atık ve artıklarla kasten (m. 181) ve taksirle (m. 182) kirletilmesi, gürültü kirliliği (m. 183) ve imar kirliliği (m. 184) başlıkları altında düzenlenmiştir. 181. maddeye göre;

“İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi halinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza iki katı kadar artırılır.

Bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan fiillerin, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi halinde, beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına ve bin güne kadar adlî para cezasına hükmolunur.

Bu maddenin iki, üç ve dördüncü fıkrasındaki fiillerden dolayı tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.”

Getirilen bu düzenleme 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 8. ve 20. maddeleri ile paralellik taşımaktadır. Buna göre “kirletme yasağı” başlıklı 8. maddeyle; her türlü atık ve artığı belirtilen standartlara ve yöntemlere aykırı olarak alıcı ortamlara

bırakmak, depolamak, benzeri faaliyette bulunmak yasaktır. Yine 2872 sayılı Kanununun 20. maddesinde bu yasağa uymayanlara 100 bin TL para cezası verilmiştir.

Çevrenin taksirle kirletilmesine ilişkin 182. Maddesine göre ise;

“Çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya verilmesine taksirle neden olan kişi, adli para cezası ile cezalandırılır. Bu atık veya artıkların, toprakta, suda veya havada kalıcı etki bırakması halinde, iki aydan bir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.

İnsan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıkların toprağa, suya veya havaya taksirle verilmesine neden olan kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

Kanun’un 183. maddesi de ilgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklerle aykırı olarak, başka bir kimsenin sağlığının zarar görmesine elverişli bir şekilde gürültüye neden olan kişiyi, iki aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırmaktadır. Ancak “bir kimsenin sağlığının zarar görmesine elverişli bir şekilde” ibaresi muğlak bir anlam ifade eder.

3194 Sayılı İmar Kanunu’nda yer alan hukuki düzenlemeleri içeren 184. madde ise cezai yaptırımları düzenlemiştir.

“Yapı ruhsatı alınmadan veya ruhsata aykırı olarak bina yapan veya yaptıran kişi, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Yapı ruhsatı olmadan başlatılan inşaatlar dolayısıyla kurulan şantiyelere elektrik, su veya telefon bağlantısı yapılmasına müsaade eden kişi, yukarıdaki fıkra hükmüne göre cezalandırılır.

Yapı kullanma izni alınmamış binalarda herhangi bir sınaî faaliyetin icrasına müsaade eden kişi iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Üçüncü fıkra hariç, bu madde hükümleri ancak belediye sınırları içinde veya özel imar rejimine tabi yerlerde uygulanır.

Kişinin, ruhsatsız ya da ruhsata aykırı olarak yaptığı veya yaptırdığı binayı imar planına ve ruhsatına uygun hale getirmesi halinde, bir ve ikinci fıkra hükümleri gereğince kamu davası açılmaz, açılmış olan kamu davası düşer, mahkûm olunan ceza bütün sonuçlarıyla ortadan kalkar.”

184. maddeye 2005 yılında 6. fıkraya eklenerek ikinci ve üçüncü fıkraya hükümlerinin, 12 Ekim 2004 tarihinden önce yapılmış yapılarla ilgili olarak uygulanmayacağı belirtilmiştir. Bu düzenlemenin bir tür af olduğu açıkça ortadadır.

“Kamunun Sağlığına Karşı Suçlar” başlıklı bölümde yer alan 185. madde ise içilecek sulara veya yenilecek veya içilecek veya kullanılacak veya tüketilecek her çeşit besin veya şeylere zehir katarak veya başka suretlerle bunları bozarak kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye düşüren kimseye iki yıldan on beş yıla kadar hapis cezası vermiştir.

3.3.10. 5710 Sayılı Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun

Kasım 2006’da “Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun Tasarısı” Meclis’e sunulmuştur. Kanun, 8 Mayıs 2007 tarihinde mecliste kabul edilerek yasalaşmıştır. Ancak, 24 Mayıs 2007 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından bu kanunun 3 maddesi veto edilmiştir. TBMM Enerji ve Sanayi Komisyonu, Sezer’in iade gerekçelerinin de aralarında bulunduğu bazı değişikliklerle bu kanunu yeniden kabul etmiştir ve 20 Kasım 2007 tarihinde Kanun, Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (TMMOB EMO, 2013: 66).

Amacı, enerji plan ve politikalarına uygun biçimde, elektrik enerjisi üretimi gerçekleştirecek nükleer güç santrallerinin kurulması, işletilmesi ve enerji satışına ilişkin usul ve esasları belirlemek olan Kanun, bu yasal düzenleme ile çevre açısından bir yıkım niteliğinde olan nükleer santrallerin kurulmasına izin vermiştir. Ayrıca Kanun ile santral kuracak şirketin belirlenmesi, uygulama esasları, lisans, izin

ve yönetmelikler, kamu iştiraki ve yatırımı, koordinasyon ve yaptırımlar düzenlenmiştir.

3.4. Çevre İle İlgili Yönetmeliklerde Çevre Hakkı

Türkiye’de çevre ve öğeleri ile ilgili pek çok yönetmelik yürürlüktedir. Bunlara örnek verecek olursak Atık Yönetimi Yönetmeliği, Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği, Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, Milli Parklar Yönetmeliği, Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Radyasyon Güvenliği Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği, Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği başlıcalarıdır. Bu yönetmeliklerde yapılan bazı değişikliklere yer vermek çevre hakkı ile ilişkisini irdelemek açısından faydalı olacaktır.

2014 yılında Milli Parklar Yönetmeliği’nde değişiklik yapılarak bu alanlarda “kamu yararı açısından vazgeçilmez ve kesin bir mecburiyet doğması halinde” planda yer almayan yatırım projelerinin uygulanmasına yer verilmişti. Danıştay tarafından çevre hakkını zedeleyen ranta açık bu ifadelerin yürütmesi durdurulmuştur.

2014 yılında Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği değiştirilerek bir alanın sulak alan olarak belirlenmesi zorlaştırılmıştır. Sulak alanlardaki tampon bölgede açılacak taş ocakları, hidroelektrik santral projeleri, çimento üretimi, madencilik gibi Ek-2’de belirtilen faaliyetlerin yapımında ÇED süreci bakanlığın belirlediği Ekosistem Değerlendirme Raporu ile sınırlandırılıp devre dışı bırakılmıştır. Mahalli öneme sahip sulak alanın belirlenmesinde ise önce bakanlık tarafından hazırlanan

raporun mahalli komisyonda görüŖülmesine karar verilmiŖtir. Ayrıca sazlık alanlarda ekonomik ve ticari önemi olan bitki türlerinin kesimine izin verilmiŖtir. Kuru derelerde bu yönetmeliğinin hükümlerinin uygulanmayacağına yer verilmiŖtir.

Yapılan değişiklikler ve çevre hakkı açısından incelenmesi gereken en önemli yönetmelik, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği'dir. İlk kez Ağustos 1983'te 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 10. maddesiyle çevre mevzuatına giren yönetmelik, ilk yayınlandığı 1993 yılından bu yana tam 17 kez deęiŖtirilmiŖ; hemen her değişiklik de kendi dönemine özgü yatırımlara yol açmak üzere yapılmıŖtır (Duru, 2014: 1).

Yürürlükteki ÇED Yönetmeliği 25 Kasım 2014 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıŖtır. Bu yönetmelik ile yatırım programına alınmıŖ pek çok faaliyet ÇED sürecinden ya muaf tutulmuŖ ya da seçme-eleme kriterleri uygulanacak projeler listesine alınmıŖtır. 100 kilometre ve altı demiryolu projeleri, metrolar, alışveriş merkezleri, tuzun çıkarıldığı veya işlendiği tesisler, 500 ve altı toplu konut projeleri bunlardan bazılarıdır. "ÇED gerekli değildir karar"ının tanımı deęiŖtirilmiŖ, projenin çevre üzerindeki olumsuz etkileri kabul edilebilir düzeyde ise yatırıma başlanabilmesinin yolu açılmıŖtır. Yatırımcı işlemlenin hazırladığı başvuru dosyasını yayınlama zorunluluğu ortadan kaldırılmıŖtır. ÇED raporunu inceleyecek komisyonun değerlendirmesini yaparken "yapılan incelemelerin, hesaplamaların ve değerlendirmelerin yeterli düzeyde veri, bilgi ve belgeye dayandırılıp dayandırılmadığı" kuralına da dayanması gerektiği metinden çıkarılmıŖtır. İşletmelere, eksiklik tespit edilmesi durumunda" en fazla 90 günlük süre verilerek

eksikliklerinin giderilmesi istenebiliyorken yeni yönetmelikle idareye belirsiz bir süre verme yetkisi verilmiştir (Duru, 2014: 2).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖRNEK OLAYLARLA ANTİNÜKLEER ÇEVRECİ HAREKETLER VE ÇEVRE HAKKI

Son dönemlerde gündemde sıkça yer alan nükleer güç santrallerinin kurulması ile çevre hakkı arasında sıkı bir ilişki vardır. Yaşanan 1986 Çernobil ve 2011 Fukuşima kazaları başta pek çok ölümcül hastalıklar olmak üzere çeşitli sebeplerle tüm ekosistemi olumsuz bir şekilde etkilemiştir ve bu etkiler sürmektedir. Gelecek kuşakların da çevre hakkını ilgilendiren bu kararın alınmasında birey, devlet ve topluluklara büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda bu bölümde anti nükleer çevreci hareketler ekseninden bir dayanışma hakkı olarak çevre hakkı, araçları üzerinden analiz edilecektir.

1.Geçmişten Bugüne Türkiye'nin Nükleer Tarihi

Türkiye'nin nükleer ile tanışmasının başlangıcı olarak 5 Mayıs 1955 tarihinin alınması yerinde olacaktır. Bu tarihte Türkiye, ABD ile "Barış için Atom" programı çerçevesinde bir anlaşma imzalamış ve bu programa katılan ilk ülke olmuştur. ABD'de "Barış için Atom Programı" nükleer teknolojiyi yaymanın aracı olmuştur (Porritt, 1989: 60). Bu anlaşmanın yapılmasından sonra Türkiye'de nükleer çağı başlatmak için harekete geçilmiş ve ilk aşamada bir komite kurulmuş, konunun yasal çerçevesini oluşturmak amacıyla hazırlanan 6821 sayılı Atom Enerjisi Komisyonu (AEK) yasası 27.8.1956 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 1957'de de 7015 sayılı yasayla Uluslararası Atom Enerjisi Ajansına (IAEA) üye olmuştur (Bayülken, 2006).

1972’de Türkiye Elektrik Kurumu’na bağılı olarak Nükleer Enerji Dairesinin kurulmasının ardından bir nükleer santral kurulması kararı alınmış ve yer seçimi için çalışmalar başlatılmıştır. Nükleer Santraller Dairesi, bir nükleer santral yeri olarak, Türkiye’de birçok yer arasından, Mersin-Akkuyu mevkiini belirlemiştir. Yasa gereğı, Başbakanlık Atom Enerjisi Kurumu’na, Akkuyu’ya “nükleer yer lisansı” sağlanmak üzere (TEK tarafından), başvuruda bulunulmuş ve 1976’da Akkuyu’ya nükleer yer lisansı verilmiştir (Yarman, 2010: 66).

Nükleer işinden sorumlu tutmak üzere 1982’de Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) kurulmuştur. Defalarca ihale açılmasına rağmen, gerek kredi sorunları gerek güvenlik kaygıları gerekse politik sebeplerle ertelenmiştir. 1986’da yılında meydana gelen Çernobil nükleer kazası nedeniyle de çalışmalar askıya alınmıştır (Yavuz, 2015: 21). 2000 yılında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit Bakanlar Kurulu kararı ile Akkuyu’ya yapılması düşünülen Nükleer Santral İhalesi’ni iptal ederek ertelemiş ve nükleer enerjiye 15-20 yıl sonra geçilebileceğini ifade etmiştir (Hürriyet, 26.07.2000).

2004’ün Kasım’ında ise nükleer santral konusu tekrar gündeme gelmiş, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK), inşasına 2007 yılında başlanacak ve ilk ünite 2012 yılında devreye girecek şekilde toplam üç nükleer reaktör⁵ yapılacağını açıklamıştır. 2006 yılı başlarında, TAEK, nükleer santralin nereye yapılacağı konusunda Türkiye genelinde 43 kriteri dikkate alarak detaylı incelemelerde bulunmuş ve santral kuruluş yeri olarak 8 yer belirlendiğini açıklamıştır. 2006 Nisan ayında ise Sinop’un seçildiğı açıklanmıştır. Nükleer Güç

---

⁵ Nükleer santrali oluşturan ve tek başına elektrik üretebilen dev aygıtlardır. Akkuyu ve Sinop’a dörder tane reaktör kurulması planlanmaktadır (Yavuz, 2015: 218).

Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun, 20 Kasım 2007'de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (TMMOB EMO, 2013: 66). Sinop için ihaleye bu yasaya göre çıkmış ancak ihaleden sonuç alınamayınca Sinop gündemden düşmüştür (Yavuz, 2015: 24).

Sinop'un gündemden düşmesi üzerine iktidar, Akkuyu'ya yönelmiş ancak ihale açılmış olmasına rağmen tek bir Rus devlet şirketi ihaleye katıldığı için ihaleyi alamamıştır. Enerji Bakanlığı bu kez, farklı bir yol izlemiş, Rusya Federasyonu ile Türkiye Cumhuriyeti, doğrudan hükümetler arası bir nükleer anlaşma imzalamak suretiyle 13 Mayıs 2010'da Akkuyu'ya bir nükleer santral tesisi yolunda, adım atmıştır. 15 Mayıs 2010'da ise Anlaşma, Meclis'te onaylanmıştır (Yarman, 2010: 8-9). ÇED Yönetmeliği gereği Aralık 2012'de Mersin'in Gülnar İlçesi'ne bağlı Büyükeceli Beldesi'ne yapılacak olan Türkiye'nin ilk nükleer santrali Akkuyu Nükleer Santrali'ni yapacak olan Rosatom şirketi tarafından kent merkezine bilgilendirme bürosu açılmıştır (www.haberler.com, 2016).

1976 yılında dönemin şartlarına göre alınan yer lisansı, yapılan eleştiriler sonucu santralin kurulacağı bölgede yapılan son etüt çalışmalarıyla 2013 yılında TAEK tarafından güncellenerek onaylanmıştır (Milli Gazete, 2014). ÇED raporu ise Rosatom Şirketi tarafından 3. kez Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na sunulmuş, 2014'ün Ekim ayında da kabul edilmiştir (www.greenpeace.org, 2016).

Sinop'ta Merkez İlçe Abalı Köyü sınırları içerisindeki İnceburun mevkiinde seçilmiş olan nükleer santral sahasına henüz yer lisansı alınmamıştır. Buna rağmen Fransız AREVA ve Japon Mitsubishi şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyum, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile görüşmelere başlamış ve bunun sonucunda Türkiye

Cumhuriyeti Hükümeti ile Japonya Hükümeti arasında 3 Mayıs 2013 tarihinde anlaşma imzalanmıştır (TMMOB EMO, 2016: 74).

Resim 2: Sinop Nükleer Santrali'nin yapılması düşünülen İnceburun mevki

Kaynak: (Orijinal, 2016)

Sinop Nükleer Santrali'ne ilişkin çalışmaların tamamlanmasının ardından 2015 seçim hükümetinin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı İğneada'da üçüncü bir nükleer santral yapılacağını, bunun için bazı şirketler ile işbirliği protokolü imzalandığını açıklamıştır. Yapılan açıklamalara göre Çin devlet kuruluşu Chinese State Nuclear Power Technology Corporation (SNPTC) ve Amerikan Westinghouse firmasının oluşturduğu bir grup ile EÜAŞ arasında görüşmeler yapılmış ve daha sonra bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır (TMMOB EMO, 2016: 77).

2. Türkiye'de Nükleer Karşıtı Mücadelenin Tarihçesi

Nükleer enerjinin yaşam çevresinde oluşturabileceği tehlike, çeşitli çevre korumacı grupları, anti-nükleer harekette bir araya getirmiştir (Çoban, 1991: 128). 1976'da Taşucu Balıkçılar Kooperatifi, Köy Koop ve İÇKO Birlik Genel Kurulları'nda, "Akkuyu'ya Nükleer Santral Yapılmasına Karşıtız" kararının

alınması üzerine “Akdeniz’e Nükleer Saldırı” kitabı ve nükleer karşıtı afişler basılmış ve böylece Türkiye’de nükleer karşıtı mücadele başlamıştır (Küner, 2002: 26-27). 1986 yılında Çevre Duyarlılığını Yayma Grubu "Nükleer Santrallere ve Nükleer Silahlara Hayır" kampanyası başlatmıştır. Ancak kampanya çok yaygınlaştırılmamıştır (Küner, 2002: 39).

Greenpeace Örgütü’nün 1992 yılı Ekim ayında Sirius adlı gemileri, İzmir’de “Nükleer Santrale Hayır” yazılı pankartlarla limana girmişlerdir. 1994 yılı Ekim ayında, Akkuyu’daki nükleer santral bölgesine, alternatif enerji kaynaklarını hatırlatmak üzere bir rüzgâr değirmeni dikmişlerdir (Çevre, 1994’den aktaran, Duru, 1995: 68). Ayrıca, aynı yıl Kasım ayında, nükleer santrali destekleyen hükümeti uyarmak için Ankara’da Türkiye Elektrik Kurumu binası önünde gösteri yapmışlardır (Işık, 2013: 77).

Ağaçkakan Dergisi yazarlarından ve S.O.S. Akdeniz Grubu tarafından 1993’ün başında Nükleer karşıtı bir kampanya düzenleme düşüncesi ilk olarak ortaya atılmıştır. Nükleer Karşıtı Platform (NKP) olarak da anılan kampanyaya sayıları 100’ü geçen gönüllü kuruluş, yerel yönetim, sendika, meslek kuruluşundan katılımcılar destek vermiştir (Işık, 2013: 76).

12-15 Ekim 1993’te Makine Mühendisleri Odası’nın yapacağı “Nükleer Teknoloji Kurultayı”nın alternatifini ve cevabını oluşturmak için 16-17 Ekim 1993 tarihinde Ankara’da “Nükleer Karşıtı Kongre” düzenlenmiştir. Ayrıca, 11-17 Ekim tarihleri “Nükleer Karşıtı Hafta” olarak ilan edilmiştir (Küner, 2002: 46) . Kongre’nin sonunda "Nükleer Karşıtı Kongre Sonuç Bildirgesi" adını taşıyan bir bildirge yayınlanmıştır. Bildirgede, "karmaşık teknolojisi gereği güvenli olmayan,

tehlikeli; radyoaktif atıkları yok edilemeyen; yatırım ve işletme maliyeti çok pahalı; kaynağı sınırlı; normal işletmesi sırasında bile canlılar üzerinde tahribat yapan; sabotajlara açık, ülke güvenliği açısından riskli; galibi olamayacak bir nükleer savaşın silahlarına hammadde sağlama olasılığı bulunan" nükleer santrallerin hiçbir koşulda enerji üretiminde seçenек olamayacağı belirtilmiştir (Ağaçkakan, 1993: 5).

2. Nükleer Karşıtı Kongre ise 1994'te İstanbul'da düzenlenmiştir ve bir haftalık etkinlik takvimi yapılmıştır. Etkinlik takviminde basın toplantısı, sempozyum, söyleşi, panel, çeşitli sokak etkinlikleri, rock konseri, film gösterisi, bisiklet gezisi yer almıştır (Şahin, 2007: 9).

18-24 Temmuz 1994 tarihleri arasında Akkuyu'da, nükleer santrali protesto etmek amacıyla, Dünya Dostları'nın çağrısı ile pek çok gönüllü kuruluş temsilcisi toplanmıştır (Işık, 2013: 77).

Ağaçkakan Dergisi'nde yayınlanan bir çağrı ile başlayan Akkuyu Şenliği, 1994 yılından 2000 yılına kadar her yıl Ağustos ayının ilk haftasında tekrarlanmıştır (Künar, 2002: 128).

2006 yılında nükleer santral sahası olarak Sinop'un seçildiği açıklanması üzerine 3. Nükleer Karşıtı Kongre 2006'da Sinop'ta yapılmıştır (TMMOB EMO, 2013: 179).

NKP tarafından, 2007 yılında 165 bilim insanının imzaladığı "Nükleer Santral Karşıtı Bilim İnsanları Bildirgesi" yayımlanmıştır (Yavuz, 2015: 197).

Gönüllülük esasına dayanan sivil toplum kuruluşları, birey ile devlet arasında bir aracı işlevi görmektedir (Oktay ve Pekküçükşen, 2009: 184) . Bu sebeple çevre

hakkının korunmasında sivil toplum kuruluşları önemli bir yere sahiptir. Önemli konumu sebebiyle anti nükleer çevreci hareketlerin nükleer santral projelerinin tekrar gündeme gelmesi üzerine oluşan son dönem çevre hakkı mücadelesi analiz edilecektir.

3. Çevre Hakkı Bağlamında Türkiye’de Nükleer Güç Santrallerinin Projelerine Yönelik Toplumsal Hareketlerin Analizi

Çalışmada yapılandırılmış mülakat yoluyla amaca dönük örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu sebeple çalışma alanları arasında nükleer karşıtı faaliyetler bulunan örgütler seçilmiştir. Mülakata gitmeden önce örgütler ile iletişime geçilmiş ve Mersin-Akkuyu Nükleer Santrali için Mersin Çevre ve Doğa Derneği başkanı Sabahat Aslan ile Mersin Nükleer Karşıtı Platform sözcüsü Erkan Demir ile; Sinop-İnceburun Nükleer Santrali için Sinop Çevre Dostları Derneği başkanı sanat tarihçisi Hale Oğuz ile Sinop Nükleer Karşıtı Platformu’nun koordinatörleri Metin Gürbüz ve Zeki Karataş ile; İğneada Nükleer Santral Projesi için Doğal Yaşamı Koruma Vakfı başkanı Nusret Türkkkan ile görüşülmüştür. İstanbul Nükleer Karşıtı Platform üyelerinden gazeteci Özgür Gürbüz, Ekoloji Kolektifi Derneği avukatlarından Cömert Uygur Erdem, TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Başkanı Baran Bozoğlu ve TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası eski başkanı, 44. dönem Enerji Çalışma Grubu Yönetim Kurulu sorumlusu Nedim Bülent Damar ile mülakatlar yapılmıştır.

Tez konusu ile alakalı diğer sivil toplum kuruluşları Greenpeace-Akdeniz, ÇEHAV (Çevre ve Ekoloji Hareketi Avukatları) ve Küresel Eylem Grubu ile iletişime geçilmiş, görüşme talep edilmiş; fakat olumlu ya da olumsuz bir cevap alınamamıştır.

3.1.Mersin Çevre ve Doğa Derneği

Uzun yıllar Mersin Nükleer Karşıtı Platform'da yer alan Mersin Çevre ve Doğa Derneği Başkanı Sabahat Aslan'ın verdiği bilgilere göre dernek, 2014 yılında kurulmuştur. Örgütün faaliyetleri arasında yer alan eylemler arasında Akkuyu Nükleer Santrali karşıtı eylemler dışında Akkuyu'nun bütün çimento ihtiyacını karşılamak için kurulan Orta Doğu'nun en büyük çimento fabrikasına karşı çıkmak da yer almaktadır. Gerek çimento fabrikası için gerekse Akkuyu Nükleer Santrali'nin inşaatına hizmet etmek için kurulan dört termik santralin kurulumunda ÇED yapılmasını da engellemeyi başaran Aslan; Silifke, Taşucu ve Akdere'de temsilcilikleri olmak üzere yaklaşık 40 kişinin örgütte yer aldığını belirtmiştir. Gelir kaynağı bulmakta sıkıntı çekmediklerini ifade eden Aslan sözlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Eyleme gidileceğinde Büyükşehir Belediyesi otobüs gönderiyor. Ayda 5 TL üye aidatımız var. Milletvekilleri araç kiralyor. Odalardan da destek alıyoruz.”

Nükleer santralleri çevre hakkı bağlamında nasıl değerlendirdikleri sorusuna ise Aslan, nükleer santrallerin çevre hakkını ihlal ettiğini dolayısıyla insan hakkını ihlal ettiğini, nükleer santrallere karşı yapılan her türlü eylemleri hak olarak algıladıklarını çünkü bunun bir yaşam hakkı olduğunu belirtmiştir.

Çevre hakkının katılım boyutunu sorgulamayı amaçlayan gerek hükümet gerek şirket yetkilileri karar aşamasında sizinle bilgi alış verişi yapıp sizi de sürece dâhil etti mi sorusuna ise Aslan şu şekilde cevap vermiştir:

“Hayır, hiçbir şekilde katmadılar. Hiçbir görüşme yapmadılar. Habersizce, gizli bir yerde çimento fabrikası kurmuşlar. Şirket, köylüleri kandırıp araziyi satın almış. Dört

tane termik santralin kurulacağını da bölgeye gidip gelirken öğrendik. Çimento fabrikası ile denizyolu taşımacılığı için yapılan limanı da bilgilendirmediler. Dava açtık ama zamandan kaybettik!”

Nükleer güç santrallerine karşı çıkma gerekçelerini ise şu şekilde sıralıyor:

“Çalıştığı sürece radyasyon yaydığını, atıklarının binlerce yıl yok olmadığını, bu süreç içinde nükleer atıkları izole etseniz bile radyasyonun çevreye çok ciddi zarar verdiğini, sızıntının teknik önlem alınsa bile mutlaka olduğunu biliyoruz. Çok güvensiz teknolojiler ve bunlar bilimsel tespit! Radyasyon sızıntıları halktan hep gizleniyor. Hükümetler yakın çevreyi tedirgin etmemek için hep inkâr eder. Olası bir kaza sonucu geri dönüşümü olmayan etkisi yıllarca sürececek bir felaket meydana geliyor. Bu felaketi yakın zamanda 2011’de Japonya’da yaşadık. Santralden çıkan günde 500-800 ton arası radyoaktif su denize boşaltılıyor. Kaza meydana geldikten sonra çok ciddi ısı artışı olduğu için soğutmayı yapamadılar. Nükleer santralin çekirdeği aşırı ısıdan eridi ve çekirdeğin nerede olduğunu bilemiyorlar. Çernobil faciasının 10 misli radyasyon yayıldı. Radyasyon yayımı hala sürüyor. Geçen gün Fukuşima’yı anlatmak için Japonya’dan bir misafirimiz geldi. Oranın da Mersin gibi bir turizm kenti olduğunu, faciadan sonra parası olanların bölgeyi terk ettiğini, parası olmayanların ise radyasyon ile iç içe olduğunu söyledi. Ancak hükümet radyasyon yok, diyor. Radyasyonu temizlemek çok zor! Elektriğe ihtiyacımız var diye kuruluyor. Ama asıl amacı uranyum zenginleştirmek. Zenginleştirilen uranyumu askeriyede kullanıyorlar. Silahın ana maddesini üretmek için kurulduğunu bildiğimiz için karşıyız. Savaşa karşı da çalışıyoruz. En önemli çıkış noktamız bu! Kurulum, işletim ve söküm maliyetleri de çok pahalı. En az 100 milyar doları aştığını uzmanlar söylüyor. Toplumsal maliyeti ise kimse hesap edemiyor. Kazalar zaten engellenemiyor.”

Nükleer santralin kurulmasına ilişkin ne şekilde tepkiler gösterdiklerine ve ne kadar etkili olduğu sorusuna karşılık Sabahat Aslan, hukuksal mücadeleleri ile sokak hareketlerini çok önemsediklerini ve buna benzer hemen hemen on günde ya bir basın açıklaması ya da Akkuyu’ya gidip orada veya Mersin’de bir eylem yaptıklarını ifade etmiştir. 2011 yılında Mersin’den Akkuyu’ya kadar insan zinciri yaptıkları, muhteşem bir eylem olduğu örneğini de vermiştir. 2007’den beri Akkuyu Nükleer Santrali’nin temelini atılmamasını da bu mücadelelere bağlamaktadır. Kurulması planlanan dört termik santralin de ÇED Raporu toplantısını yaptırmadıklarını, halkın anketle görüşünü almak için gittiklerinde köylünün kovduğunu söyleyen Aslan, jandarma ve polisle aralarında çatışmalar yaşadıklarını dile getirmiştir. Dört tane

termik santralin kurulumunu engellemiş olduklarından faaliyetlerinin etkili olduğunu düşünmektedir.

Resim 3: Mersin Çevre ve Doğa Derneği'nin santralleri önlemeye yönelik eylemi

Kaynak: (Arşiv, 2016)

Mücadele sürecinde yerel yönetimler, kent konseyleri, bölge halkı ve diğer STK'lar ile ilişkilerinin nasıl olduğu sorusuna ise Anamur'dan Tarsus'a kadar bütün belediyelerin meclislerinden nükleere karşı karar aldıkları, il özel idaresi varken oradan da böyle bir karar çıkarttıkları, büyükşehir belediyesinden de aynı desteği aldıkları ve tüm bunları bütün davalarda kullandıkları yanıtını vermiştir. Kent konseylerinin eylemlere destek verdiğini ve geldiğini ifade eden Aslan, Akkuyu'daki bölge halkı ile şirket ÇED sürecinde sahada iş imkânı tanıdığı için sıkıntı yaşadıklarını ve şirketin de bunu karşıt kesimin gücünü kırmak için yaptığını dile getirmiştir. Bazı STK'lardan "bizim işimiz nükleer santral; termik santrallerden, çimento fabrikalarından bize ne" şeklinde tepki alıp bu STK'lar ile görüş ayrılığı yaşasalar da çok büyük etkinlikler olduğunda dernek olarak katıldıklarını da ifade etmiştir.

AKP Hükümeti'nin birtakım kanunlar çıkarıp alt yapıyı hazırladıktan sonra 2007 yılında ben bu işe başlıyorum deyip başladığını söyleyen Sabahat Aslan, bütün teknik şartnamesini, koşullarını Rus teknolojisine göre hazırlamış olduklarını ve bu yüzden ihaleye sadece Rusların katıldığını ve kazandığını sözlerine ekledi. Dava masrafları çok fazla olduğu için TMMOB'dan dava açmasını istediklerini ve açılan dava sonucu sözleşmenin fesh edildiğini, bunun üzerine kapalı kapılar ardında hükümetin Rusya ile hükümetler arası bir sözleşme imzaladığını ve bunun için de 2010'da Danıştay'da dava açtıklarını, Danıştay'ın da davayı reddettiğini ve bunun üzerine temyiz ettiklerini ve temyiz sürecinin halen sürdüğünü belirtmiştir.

ÇED Raporuna gerek kalmadan nükleer santralin yapılabileceğine dair çıkan yönetmeliğe de TMMOB ve Tabipler Odası'nı da harekete geçirerek dava açtıklarını belirten Aslan, bu davayı kazandıklarını ve ÇED Raporu'nun şirkete en azından 3 yıl kaybettirdiğini ifade etmiştir. Kabul gören ÇED Raporu'na da çok ciddi gerekçelerle dava açtıklarını söyleyen Sabahat Aslan ÇED Raporu alınmadan önceki süreci şöyle özetlemektedir:

“ÇED Raporu olmayınca şirket inşaatı başlayamıyor. Bu yüzden şirket, valilikten taş ocağı işleteceğim diye ruhsat almış. Kazı işlemlerine başlamış. Mersin Barosu ile alana gittik. Ağaçları kesmişler. İş makineleri içerideydi. Hâkime hanım tutanağını tuttu. Mersin Valiliği taşocağı ruhsatını iptal etti. Şirketin çalışanlarını işten çıkardılar.”

ÇED Raporu alınmadan açılan diğer davalar ise şöyledir:

“Mersin Valiliği Toprak Koruma Kurulu Akkuyu Nükleer Santrali'nin işletme ve inşaat alanlarında çalışanlar için yaklaşık 2000 konuttan oluşan yaşam merkezi kuracak. Yaşam merkezinin yeri ile ilgili bir tahsis yapıldı. Bu yüzden Toprak Koruma Kurulu'na dava açtık. ÇED Raporu alınmadan böyle bir karar geçersiz. Dava devam ediyor”

“Toprak Koruma Kurulu ileride Akkuyu Nükleer Santrali faaliyete geçtiğinde elektrik dağıtım ve iletim hatlarının ana direklerinin geçeceği yeri ve arsayı belirlediler. Bu kararı da ÇED Raporu olmadan aldılar. Buna da dava açtık.”

Mersin-Karaman Çevre Düzeni Planı'nın iptali için de dava açanların olduğunu, kendilerinin de santralin işaretinin kaldırılması için dava açtıklarını belirten Mersin Çevre ve Doğa Derneği Başkanı, hem planın iptal olduğunu hem de çevre gözetim kriterlerine aykırı olduğu için kendilerinin de davayı kazanmış olduğunu ve bu Danıştay kararını her yerde kullandıklarını ifade etti.

Planın iptal edilmesi üzerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Mersin-Adana Çevre Düzeni planı yapmıştır. Mersin-Adana Çevre Düzeni Planı'nda santrali yine işaretlemeleri üzerine şahıs olarak dava açan Aslan'ın dava süreci devam etmektedir.

Şahıs olarak açtığı bir diğer davanın ise o bölgenin doğal sit alanı olarak ilan edilmesi ile ilgili olduğunu belirten Aslan, bölgede Akdeniz fokları başta olmak üzere uluslararası antlaşmalarla koruma altına alınmış pek çok türün yaşadığını ve dava sürecinin devam ettiğini sözlerine eklemiştir.

Yaklaşık üç ay üzerinde inceleme yaptığı ÇED Raporu'na dava açma gerekçelerini ise şöyle sıralamıştır:

“ÇED Raporunun bilimsel ve teknik bir dayanağı yok, sadece formalite! ÇED Raporu Halkın Katılımı toplantısı 29.03.2012 tarihinde halkın yoğun protestosu nedeniyle yapılamamıştır. ÇED Raporuna sahte imza atılmıştır. Mersin halkının Nükleer Santral istemediğine dair, 200 bin imza toplanmıştır. Halktan toplanan imzalar ÇED sürecini yürüten Çevre ve Şehircilik Bakanlığına teslim edilmiştir. Fakat bu itirazların hiçbiri değerlendirmeye alınmamıştır. Güvenlik önlemleri raporda hiçbir şekilde yer almamaktadır. Herhangi bir kaza durumunda tahliye nasıl olacak, nükleer atıklar nereye götürülecek belirtilmemiştir. Izgaralar 2,5 cm ve üzerindeki balıklar için yapılacak. 2.5 cm'nin altındaki balıklar ve larvalar ne olacak? Santral dolgu alanına yapılacak ve burası bir deprem bölgesi. Tam 4 tane fay hattı var. Normal sarsıntının 4 katı dolgu alanında oluşuyor. Bunlar bilimsel rapor! Raporda Ecemiş fay hattının risk

oluşturmayacağı, diğerlerinin de etkili olmayacağı yazıyor. Hâlbuki Fukuşima Nükleer Santrali deprem bölgesine 190 km uzaklıktaydı.”

Resim 4: MERÇED başkanı ve ÇED süreci ile ilgili açılan davanın basın duyurusu

Kaynak: (Arşiv, 2014)

Son olarak Aslan, Rusya ile yaşadığımız ilişkilerden dolayı projenin askıya alınmadığını, ortada bir sözleşme olduğu için zaten vazgeçemeyeceklerini, ancak tahkime gitmeleri gerektiğini ve bunun Türkiye için çok maliyetli olacağından istemeyeceğini belirtmiştir. Aslan'a göre böyle çok kârlı bir yatırımdan Rusya da vazgeçmeyecektir. Davaların birini kazanırlarsa projenin iptal edilebileceğini düşünen Mersin Çevre ve Doğa Derneği Başkanı bunların dışında iki ülkenin yapılamayacağına dair anlaşmaya varıp iptal edebileceğini de düşünmektedir.

3.2.Mersin Nükleer Karşıtı Platform

Platform, tüzel kişiliği olmayan birçok aktivist, STK, meslek odası, dernek ve parti temsilcilerinden oluşan bir yapıdadır. Mersin Nükleer Karşıtı Platform dönem sözcüsü Erkan Demir'in belirttiği üzere 2014 yılında genel kurulda 9 kişiden oluşan bir yürütme kurulu belirlenmiştir. 9 kişiden oluşan yürütme kurulu, 100 kişiden oluşan Meclis diye tanımlanan yapının temsili görevlendirdiği karar organı olarak

görev yapmaktadır. Yürütme kurulu 15 günde bir araya gelip yaptığı toplantıları iki ayda bir Meclis toplantılarına taşıyıp eyleme dönüştürmektedir. Temel amaçlarının, Mersin’de nükleer karşıtı mücadelenin sürdürülebilirliğini sağlamak olduğunu belirten Demir, 2006’dan bu yana aktif bir şekilde çalıştıklarını, 2010’da ise Mersin kararı ile daha aktif bir hal aldıklarını belirtmiştir.

Örgütün mali desteklerinin nasıl sağlandığına ilişkin soruya ise Demir, sabit bir gelirlerinin olmadığını ancak giderlerinin de olmadığını yanıtlamıştır.

“Broşür basılacağına küçük bütçeler ile kendi içimizde bazen bireysel, bazen kurumsal olarak gidermeye çalışıyoruz. Bazen yerel yönetimler destek veriyor. Araç desteği, billboard... Medya destek oluyor. TV programları vs...”

Nükleer santrallerin yapılması ile ekosistemdeki insanlar dışında tüm canlı alt üst olacağı için çevre hakkından ziyade yaşam hakkının çalınacağını söyleyen Demir, Çernobil’in bile Karadeniz Bölgesi’ndeki pek çok canlının yaşam hakkını çaldığının altını çizmiştir.

Nükleer santralin karar aşamasında gerek hükümet gerek şirket yetkilileri sizinle bilgi alış verişi yapıp sizi de sürece dâhil etti mi sorusuna ise Demir şu şekilde cevap vermiştir:

“2002’de Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Enerji Bakanlığı’na bağlanıyor ve böyle bir yetki veriliyor. İhale gibi gösterildi ama Ruslar ile el altından bir anlaşma yapıldı. Danışılmadı. Hatta AKP Hükümeti nükleer enerji santrali projelerini 1’ken 3’e çıkardı. Biz karar aldık, vazgeçmeyiz diyor. Devletin yurttaşı ile ilgili böyle bir karar hakkı olmamalı. Halkın katılımı toplantısı yapılmadı. Devlet, hukuksuz bir süreç yürüttü. İmzalar toplandı, Bakanlığa verildi. Ancak hiçbir sese kulak verilmedi. Toplum istemiyorsa onu hiçbir hükümet dayatamaz. Yoksa diktatörlük olur!”

Karşı çıkma gerekçelerini ise, güvenli bir iş olmadığı, genetik yapıyı değiştireceği ve türlerin etkileneceği, besin zincirinden kaçış olmadığı, turizmi etkileyeceği, radyasyon içerikli atık sorununun küresel bir kriz olduğu, bunlarla ilgili de şeffaf bir çalışma olmadığı, enerji üretiminin işin görünen kısmı, asıl amacın nükleer silah üretmek olduğu şeklinde sıralamıştır. Fukuşima ve Çernobil olaylarını da hatırlatan Demir, bunun bilançosunu kesinlikle karşılayamayacağımızı, ancak terk edebileceğimizi ve bu kadar çok enerji alternatifi varken enerji hırsına miras aldığımız doğayı heba etmememiz gerektiğini de sözlerine eklemiştir.

Nükleer santralin kurulmasına ilişkin ne tür eylemler yaptıklarına ve ne kadar etkili olduğu sorusunu ise Erkan Demir şöyle özetlemiştir:

“1974’te balıkçılara balıkçılığın biteceğini anlatmakla başladık. Rutin basın açıklamaları yaptık. Kamuoyunu aslında basın açıklamaları ile sürece kattık. TV, radyo programları yaptık. Amacımız aslında süreç ile ilgili kamuoyunu bilgilendirmeye çalışmak. Geçen yıl narenciye festivalinde bir çadır kurduk. Büyük ilgi gördü. Çocuklara balon dağıttık. Uçurtma şenlikleri yaptık. Böylece insanları stantlara çekmiş olduk. İnsanların sorularını cevapladık. Kendi içimizde eğitim de yapmış olduk. Eksiklerimizi gördük. Bize de deneyim oldu. İki günlük çalışmada 5000’e yakın imza topladık. İmzaları narenciyelerle birlikte Bakanlığa gönderdik. Bunun dışında her yıl Ağustos ayında yaptığımız geleneksel Akkuyu kampı var. Amaç, yöre halkı ile bağ kurmak, nöbetteyiz mesajı vermek. Bu yaz katılım düşüktü. 50 kişi vardı. Çünkü Suruç’ta patlama oldu. Sonra bir ay erteledik. Basın açıklamamızı da yaptık, pankartlarla sahilde kitap da okuduk. Mitingler yapıyoruz. Geçen yıl yaptığımız miting vardı. Çernobil sonrası anneler çocuklarına oyuncaklarını bile alamadan bölgeyi terk etmişti. Anne oyuncaklarını aldın mı sloganıyla bir oyuncak kampanyası başlattık. Bununla bir oyuncak anıt yapalım dedik. Orada da üzücü bir şey, Özgecan Arslan olayı oldu. Onun için de etkinlik oluşturduk. İptal etmedik. Sadece konserler iptal oldu. Üç-dört noktaya stant kurmuştuk. Toplar halindeki kumaşlara imza attırdık. İnsanlar nükleer ile ilgili düşüncelerini yazdılar. Metrelerce kumaş oldu. O kumaşlar miting alanına getirildi. Ancak çok fazla oyuncak gelmedi. O oyuncak anıtı başka kampanya için bekletiyoruz. Panel, eğitim çalışması oluyor. Rüzgârı, güneşi anlatıyoruz. Nükleer santral ile ilgili bilgilendirme ofisi kurulmuştu. Onların özellikle kolejlerden vs. öğrencileri oraya taşıyıp nükleer santral ile ilgili bilgilendirmek gibi dertleri vardı. Tabii tamamen öğrencilerin inisiyatifi dışında. Okul müdürleri organize ediyorlar. En son Kasım ayında Valiliğe başvurup tüm okullarda nükleer santrali anlatacağımız gibi bir duyuru yapmışlar. İzin verilmiş. Biz de harekete geçtik, nükleer santral kelimesi geçirmeden dilekçe yazdık. İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne başvurduk. Ruslara ait bir özel şirkete yetki veriyorsunuz. Biz de bu işin bilimiyle uğraşan insanlarız. Öğretmenlerimiz bu bilgileri veriyor dediler. Hükümet politikamız ne yazık ki yerelde İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne kadar inmiş.”

Resim 5: Mersin NKP sözcüsü Erkan Demir ve platformun etkinlikleri

Kaynak: (Arşiv, 2015)

Mücadele sürecinde yerel yönetimler, kent konseyleri, bölge halkı ve diğer STK'lar ile ilişkilerini ise Demir şu şekilde dile getirmiştir:

“CHP sürekli destek verdi. HDP destek verdi. MHP'nin belediyesi destek verdi. Partiden destek görmedik. Büyükşehir belediye başkanı, kent konseyi destek veriyor. Belediye meclisinden de destek aldık. STK'ların bazıları mesela nükleer santral Mersin turizm kenti olduğu için oraya yapılmasın, ama Adana'ya yapılsın, diyor. Dar bir yaklaşım. Böyle fikir ayrılıkları yaşayabiliyoruz. Akkuyu'daki insanlarla dönemsel sıkıntılarımız oldu. 5000 konut yapılacak. İşsizlik var tabii. Göstermelik işe aldılar. Sonra çıkardılar. Onlar da anladı tabii.”

Maden ruhsatı ile taş ocağı gibi gösterip bölgede dolgu ve patlatma çalışmaları yapmaları üzerine açtıkları davayı kazandıklarını söyleyen Demir, yer lisansı ile ilgili davanın ise devam ettiğini dile getirmiştir. 2014 yılında kabul edilen ÇED'e sahte

imzalarla ilgili itirazda bulduklarını ve ÇED dosyasında yatırım planı, mevcut enerji alım garantisi, deprensellik, etütler, teknolojinin eski ve kullanılmamış olması, atıklar, uranyumun nereden temin edileceği, söküm maliyeti gibi teknik eksikliklerden dolayı dava açtıklarını söyleyen Demir, bilirkişi ücretleri ile kendilerini engellemeye çalıştıklarını ve mahkemelerin çok ağır gittiğini belirtmiştir.

Mersin NKP sözcüsü Demir, Türkiye ile Rusya arasında yaşanan gerginliğin ortada bir anlaşma olduğu için, yaptırım boyutu olduğu için, Rusya için Akkuyu bir üs olduğu için projeyi etkilemeyeceğini ancak kendilerinin de bu konuda geri adım atmayacağını belirterek sözlerini bitirmiştir.

3.3.Sinop Çevre Dostları Derneği

Sinop Nükleer Karşıtı Platformun yürütmesinde de yer alan Sinop Çevre Dostları Derneği Başkanı Hale Oğuz tarafından 1993'te kurulan derneğin faaliyetleri arasında nükleer santraller dışında şehircilik, sokak hayvanları, doğal yaşam, çarpık yapılaşma, kıyıların korunması, kültür varlıklarının korunması başta olmak üzere pek çok problem yer almaktadır. Oğuz, İtalyanların Karadeniz'e attığı zehirli varilleri muhtarları, köylüyü örgütleyip 18 yıllık mücadele sonucu aldıkları, Sinop kalesine zarar verecek kanalizasyon terfi istasyonunu önlediklerini, Aksaz-Karagöl sulak alanını hiçbir statüsü olmadan bugüne kadar 20 yıldır koruduklarını, ancak şimdi yapılaşmaya açılacağı için imza toplayıp bakanlığa gönderdiklerini, sokak hayvanları için barınak yapıldığını, kıyidan ve karadan pek çok kişi ile temizlik kampanyası yaptıklarını, Gerze ve Ayancık'taki termik santralleri bertaraf ettiklerini anlatarak derneğin faaliyetlerine örnekler vermiştir.

5 kişilik yönetim kurulu ve 108 üye bulunan Dernek'in gelir kaynakları üyelerin aidatları, bağışları ve dernek başkanının katkılarıyla sağlanmaktadır.

Nükleer santralleri çevre hakkı bağlamında nasıl değerlendirdikleri sorusuna ise Oğuz, doğaya, insana, dünyanın geleceğine düşman, atom bombası üzerinde yaşam tercihi şeklinde değerlendirmiştir.

Sinop'un ilk olarak gündeme gelmesini ise Oğuz şu şekilde dile getirmiştir:

“2005'te hükümetin ziyaretlerinden bunun altından nükleer mi çıkacak diye şüphelenmiştik. Çünkü Kanada ve Fransa'ya gitmişlerdi. Bunlar nükleer satıcıları ülkeler! Şüphemiz doğru çıktı!”

Karar aşamasında gerek hükümet gerek şirket yetkilileri sizinle bilgi alış verişi yapıp sizi de sürece dâhil etti mi sorusunu Hale Oğuz şu şekilde özetlemiştir:

“2006'da merkezde bir binayı TAEK'e verdiler. TAEK'ten yetkililer, görevliler, mühendisler bizi ve halkı toplayıp toplantı yapmadılar, gizli gizli toplantılar yaptılar. Nükleer ile ilgili hiçbir bilgisi olmayan insanlara bedava elektriği ve işsizliği kullanarak broşürler dağıttılar. 2008'de bir kere Halk Eğitim Merkezi'nde toplantı yapıldı. Orada da kavga çıktı. Anlattıkları şeylerin hiçbirinin gerçekle alakası yoktu. Bizlerin itirazı ve yüksek sesi ile toplantı karmaşaya döndü. Zaten uzlaşamayız. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi şeffaf değiller. 20 bin kişi çalışacak diyorlar. Bunun dünyada örneği yok. Bizim mühendislerimiz de çalışmayacak. Japonlar kendilerine iş alanı açıyorlar. Bize değil yani! Zaten bizim yetişmiş elemanımız yok.”

Çernobil felaketinin sonucunu acı biçimde yaşadıkları, her evde bir kanser hastası olduğu, en ufak bir şey unutulduğunda sonuçlarının sonsuz olduğu, rutin radyasyona maruz kalındığı, yapılacağı alanda doğa katliamına sebep olacağı, denizde kirliliğe yol açacağı, denizden soğutma suyu alınacağı için larvaların yok olacağı, deniz suyunun sıcaklığının değişeceği, kaza olasılığı, turizmi etkileyeceği,

atık sorunu, sökümünün nasıl olacağı, maliyetli olacağı gibi gerekçelerle karşı çıktıkları belirtilmiştir.

Nükleer santralin kurulmasını engellemeye ilişkin eylemlerini ise Oğuz şu şekilde ifade etmiştir:

“Çok renkli şeyler yaptık. Esnafa bu sizin şekeriniz olmasın diye mevlit şekeri dağıttık. Bir dönem de helva dağıttık. Animasyonlar yaptık. Kartondan nükleer maket yaptık. İçine şeytan kıyafetinde bir genç arkadaşımızı koyduk. Santralin yanında çocuklar oynuyor ve ince bir sızıntı başlıyor. Şeytan çıkıyor ve çocukları elindeki tırpandan geçiriyor. Gazete kâğıdını hamur yaparak yaptığımız kafalarla ucubik çocuklar çıkıyor meydana. Derneğimizin büyük bir ofisi vardı. Atölye gibi çalışıyordu. Arkadaşlar çocuklara kıyafet dikiyordu, gazetelerden hamur kafa yapıyordu. Diyojen giydirdik ve şehirde dolaştırdık. Nükleer gölge değil, yaşanır bölge istiyoruz, derneğimizin sloganı! 300 gün eser gün doğusu, rüzgâr santrali en doğrusu da derneğimizin icat ettiği sloganlardandır. Bunlar gibi renkli, dikkat çekici şeyler yapıyoruz. Mitingi zaten düzenli yapıyoruz. Başlangıçta da anlatmak için pek çok panel, konferans yaptık. Tarafsız bilim adamı getirdik. Sergiler açtık Greenpeace ile. Çernobil’den etkilenmiş insanların fotoğraflarını gösterdik. Kazakistan’daki nükleer denemelerden ötürü zarar görmüş çocuklardan oluşan bir slâyt gösterisi yaptık. Çernobil kalbi filminin yönetmen ve yapımcısını davet edip filmi gösterdik. Yarısında salon boşaldı.”

Resim 6: Sinop Çevre Dostları Derneği başkanı Hale Oğuz’un kamuoyu açıklaması

Kaynak: <http://www.vitrinhaber.com/cevre/yeni-bir-tehdit-yine-bir-tehdit-h12583.html>

Dernek tarafından Sinop Belediyesi'nin kale burcunun dibinde kanalizasyon terfi istasyonu yapmak istemesine karşın Samsun Bölge İdare Mahkemesi'nde açılan davayı kazandıklarını söyleyen Oğuz, Aksaz-Karagöl sulak alanının korunması için de imza topladıklarını bu işe yaramazsa dava açacaklarını belirtmiştir. Nükleer santrale ilgili avukatların anlaşma metnini ve Sinop Çevre Düzeni Planı'nı incelediklerini ve yakında buradan da bir dava konusunun çıkacağını ifade etmiştir.

Belediye başkanları ile ilişkilerinin belediye başkanının kişisel fikrine göre değiştiğini, beş dönem önceki başkanın kesinlikle santral yaptırmam dediğini sonraki başkanların ise siyasi davrandığını dile getiren Oğuz, diğer STK'lar ile ilişkilerini ise şöyle özetlemiştir:

“Derneğin eski dosyalarına bakınca görüyorum. Onlarca, yüzlerce kuruluşla haberleşmişiz, iletişim kurmuşuz. Pek çok şey yapmışız. 1995'te ilk defa Karadeniz Çevre Kurultay'ını gerçekleştirdik dernek olarak. Karadeniz'deki tüm çevrecileri çağırdık. Sonra onların illerinde toplantılar yaptık. Greenpeace ile Yeşiller ile İstanbul'daki Sinop dernekleri ile İzmir'deki dernekler ile ilişki kurmuşuz. Hiç değilse temsiliyet bazında yanımıza gelmişler. Mitingimize gelmişler. STK'lar ile hiçbir problemimiz yok sadece siyasi partilerle kavgamız var. Kent konseyi Sinop'ta yakın bir zamanda kuruldu. Onlar da nükleere karşı yanımızdalar. Ama ben kent konseyi üyesi olmayı hiç düşünmedim. Çünkü o gün hangi belediye başkanı varsa biraz onun güdümünde olmak gerekiyor.”

Greenpeace'in yaptığı ankete göre Sinop halkının %87'sinin santrale karşı olduğunu belirten Oğuz, Çernobil'in yıl dönümünde her yıl yaptıkları geleneksel mitinglerde en son Emniyet'ten aldıkları bilgiye göre 25.500 katılımcı olduğunu ifade ederek katılımın çokluğuna işaret etmiştir.

Siyasi iktidarın santralin yapılmasına ömrünün yetmeyeceğini düşünen Hale Oğuz, santralin yapılmasını önleyemeye yönelik çalışmalara devam edeceklerini belirtmiştir.

3.4.Sinop Nükleer Karşıtı Platform

Platformun koordinatörü Zeki Karataş'ın belirttiği üzere Sinop'un tekrar gündeme gelmesi üzerine 2013'te yeniden kurulan Sinop NKP'de 3 koordinatör, 2 basın sözcüsü, 27 yürütme, 4 komisyon yer almaktadır. Sinop Nükleer Karşıtı Platformu'nun bir diğer koordinatörü Metin Gürbüz'ün verdiği bilgiler ışığında 64 tüzel kişiliği temsil eden platformun faaliyetleri arasında nükleer santral dışında HES'ler, termik santraller, madenler, sulak alanlar, ormanlar kısaca tüm canlıların yaşam alanları yer almaktadır.

Resim 7: Sinop NKP koordinatörü Metin Gürbüz'ün Japonya'da katıldığı eylem

(Arşiv, 2016)

Karataş, nükleer karşıtı mücadelenin ekonomik ayağını yürütmek için 2015 Şubat'ında Sinop Nükleer Karşıtı Platform Derneği'ni oluşturduklarını dile getirmiştir.

Nükleer santralleri çevre hakkı bağlamında nasıl değerlendirdikleri sorusuna karşılık Gürbüz, nükleer santrallerin çevre hakkına, yaşam hakkına tecavüz ettiği yanıtını verirken, Karataş da kaza riskinin çok yüksek olmasından dolayı yaşama hakkını kimsenin gasp etmeye hakkı olmadığı yanıtını vermiştir.

Ne hükümetin ne de şirket yetkililerinin kendilerini sürece dâhil ettiğini Gürbüz şöyle ifade etmiştir:

“Biz 1970’lerde duyduk ama 1950’li yılların sonundan beri hükümetlerin nükleer aşkı devam ediyor. Bu sürede bizim görüşümüze başvurmadılar. Fakat burada ciddi bir nükleer santral karşıtlığının olduğunun bilincindedeler. Ancak halka rağmen bunu yapmak istiyorlar. Kendi yasalarını ve anlaşmalarını buna göre düzenliyorlar. ÇED Raporu alınmadan anlaşma imzalandı. Bu şunu gösteriyor: Orada fay hattı da fay kırığı da çıksa biz buradan ÇED Raporu alacağız ki buradan anlayacağımız ÇED Raporları’nın ne kadar formalite olduğu.”

Zeki Karataş ise bu soru ile ilgili şu şekilde cevap vermiştir:

“Bizim yaptığımız toplantılara onlar geliyor. Ancak onlar bizi çağırıyorlar. Çünkü onların stratejilerine ters düşüyor. Onların toplantılarında karşıt görüş olmaz. Bu bölgede yaşayan ben isem bana sorması gerekir. Referandumu kastetmiyorum. En az 1 kişi karşı çıkıyorsa yapılmaz.”

Çernobil felaketini bizzat yaşadıklarını ifade eden Gürbüz, karşı çıkma gerekçelerini radyoaktivite, pahalı girişim, gelecek nesilleri etkilemesi, balıkçılığı biteceği şeklinde sıralamıştır. 31 yılını enerji sektöründe geçirdiğini belirten Karataş ise tüm bunlara Türkiye’nin enerji ihtiyacı olmadığını, 1986-1994 arasında Sinop Devlet Hastanesi’nde 3000’e yakın ölü ve sakat doğum olduğunu, turizmin biteceğini, uranyumun işlenmesi için dışa bağımlılığı artıracığını eklemiştir.

Zeki Karataş nükleer santralin kurulmasını engellemeye yönelik eylemlerini de şöyle özetlemiştir:

“Her Pazartesi olağan toplantı yapıyoruz. Yılda bir kongre düzenliyoruz. Üç ayda bir bileşenlerimizin katıldığı meclis toplantılarımız var. 2006’dan beri her yıl Çernobil’in yıl dönümünde miting yapıyoruz. 17-23 Temmuz 2006 tarihinde nükleersiz yaşam şenliği düzenledik. Sanatçılar bizden hiçbir şey talep etmeden geldi. Ama orada ne yazık ki üç genci denize verdik. Her yıl onların anısına da etkinlik yapıyoruz. 2014’te Nükleer Karşıtı Platformun Türkiye kongresini Sinop’ta yaptık. EMO enerji sempozyumunu bu sene Samsun ve Sinop’ta gerçekleştirdik.”

Resim 8: Çernobil felaketinin 29. yıldönümünde Sinop mitingi

Kaynak: <http://bianet.org/bianet/cevre/164104-sinop-ta-nukleer-karsiti-miting>

Gürbüz, nükleer santral ile ilgili yargıya taşınmayı düşündükleri bir girişimlerinin olduğunu ancak ÇED Raporu henüz olmadığı için hukuki bir şey yapamadıklarını, beklediklerini dile getirmiştir.

Gürbüz, STK'lar ile birliktelik halinde olduklarını, CHP'nin ve MHP'nin bileşenleri olduğunu, Nükleere Karşı Belediyeler Birliği'ne ilçe belediye başkanlarının üye olduğunu, gerek Japonya belediyeleri gerekse Sinop belediyeleri ile ilişkilerinin iyi olduğunun altını çizmiştir. Karataş ise Sinop Kent Konseyi'nin yapmış olduğu ankette Sinop'ta bir nükleer santral kurulmasının Sinop için faydalı olacağına inanıyor musunuz sorusuna %68.89 hayır yanıtı verildiğini belirtmiştir.⁶

Projenin ne durumda olduğunu ise Gürbüz şu şekilde anlatmıştır:

“Ortada bir güvensizlik var. Japonlar Türklere, Türkler ise Japonlara ve Fransızlara güvenmiyor. TAEK kimseye danışmadan bilimsel gerçekler dışında yer izni alıyor. Bunun üzerine çalışmaların tamamına yakını konsorsiyum yapıyor. Anlaşmaları, fizibilite, yer raporları, denizel ve karasal ortamdaki çalışmalar... Ancak şöyle de bir durum var. Sözleşme, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Dünya Kültürel ve Doğal

⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız (TMMOB EMO, 2016: 147).

Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme, Ramsar, Bern, Karadeniz'in Kirliliği'ne Karşı Sözleşme, Viyana Antlaşmalar Hukuku ve 82 Anayasası'nın 11., 13., 56. ve 90. maddeleri ile çelişiyor.”

3.5. Doğal Yaşamı Koruma Vakfı

DAYKO (Doğal Yaşamı Koruma Vakfı) başkanı Nusret Türkkan'ın yaptığı açıklamaya göre 2011'de merkezi Kırklareli'nin Demirköy ilçesinde kurulan vakfın üç temsilciliği bulunmaktadır. Vakfın çalışma alanları arasında İğneada Nükleer Santral projesi dışında longoz ormanları ve Istranca dağları öncelikli olarak yer almaktadır. Vakfın gelir kaynaklarını üyelerin aidatları ve bağışlar oluşturmaktadır.

Nükleer santralleri çevre hakkı bağlamında nasıl değerlendirdikleri sorusuna Türkkan, İğneada'nın ölüm fermanı şeklinde yanıt vermiştir.

Nükleer santral yapılması kararının alınması sırasında kendilerinin sürece hiçbir şekilde dâhil edilmediğini belirten Türkkan, hükümetin alt yapı hazırlıklarını şöyle özetlemiştir:

“İğneada'ya elektrik getiriyoruz diye yüksek gerilim hattı için yol açtılar. Ormanlardan çok geniş bir alanı keserek bu yolları başlattılar. Bir yandan da liman çalışması başlattılar.”

İğneada'da nükleer santral yapılmasına Türkkan, dünyada sadece üç örneği bulunan longoz ormanlarının bölgede yer alması, Türkiye'nin %55'inin yaşadığı İstanbul'a kuş uçuşu uzaklığın sadece 110 km olması, bu bölgede buğday, ayçiçeği ve balıkçılık üretiminin biteceği, suyun sıcaklığını değiştireceği, tüm Marmara ve İstanbul'u etkileyeceği, çalıştığı sürece radyasyon yayacağı gibi sebeplerle karşı çıktıklarını ifade etmiştir.

Nusret Türkkan vakfın faaliyet ve eylemlerini kurulduğu günden bu yana gençlik ve doğa kampları düzenlemek, çalıştay ve paneller hazırlayarak gerek nükleer gerekse termik santraller konusunda katılımlı çalışmalar yapmak şeklinde özetlemiştir.

Resim 9: DAYKO vakfı etkinliği

Kaynak: <http://thrakis.org/istrancanin-doga-egitmenleri-yetisiyor.html/>

DAYKO başkanı sadece yollar ve limanla ilgili dava açtıklarını, henüz İğneada ile ilgili olarak resmi bir durum söz konusu olmadığı için hukuki süreci başlatmadıklarını belirtmiştir.

Yerel yönetimler, kent konseyleri ve diğer STK'lar ile ilişkilerinin son derece iyi olduğunu dile getiren Türkkan, Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ belediye başkanlarının kesinlikle santrale karşı olduğunu, İğneada'da yaşayanların büyük çoğunluğunun tepkili olduğunu ancak iş imkânı doğacağı gerekçesiyle az da olsa ılımlı yaklaşımların bulunduğunu ifade etmiştir.

3.6. İstanbul Nükleer Karşıtı Platform

İstanbul Nükleer Karşıtı Platform üyesi Özgür Gürbüz, 1990'ların başından itibaren var olan platformun birçok alanda dayanışma halinde olmakla birlikte daha

çok nükleer santral konusunda yoğunlaştığını belirtmiştir. Platformun, gelir kaynaklarını bileşenlerinin katkıları oluşturmakta, bağış almamaktadır.

Gürbüz, nükleer santralleri çevre hakkı bağlamında nasıl değerlendirdikleri sorusuna şöyle cevap vermiştir:

“Ben nükleer santrale karşı değilim. Nükleer santraller bize, yaşam hakkımıza, çevre hakkımıza karşı duruyor. Ayrıca çevre hakkı gelecek kuşakların da hakkı.”

Gerek hükümet gerek şirket yetkililerinin karar aşamasında kendilerini sürece hiçbir şekilde dâhil etmediğini dile getiren Gürbüz, Akkuyu’da halkın katılımı toplantısının bölge halkı itiraz ettiği için Çevre Bakanlığı yetkilileri tarafından yapılmamış olmasına rağmen, halkın katılımı toplantısı yapılmıştır, şeklinde tutanak tutulduğu örneğini vermiştir. Ayrıca Akkuyu için yapılan bir referandumda %87 hayır oyu verilmesine rağmen ısrarla santralin yapılmak istendiğini belirtmiştir.

Gürbüz, Bülent Ecevit Hükümeti döneminde projenin askıya alınma sürecinde kendilerinin sürece nasıl dâhil olduğunu ise şöyle anlatmıştır:

“2000 yılında Bülent Ecevit o kararı almadan önce, bizim nükleer karşıtı platformdan arkadaşların da olduğu bir heyet, Bülent Ecevit’i ziyaret etti. Direkt birinci elden başbakana görüşlerimizi iletme şansı bulduk. İçinde nükleer enerji konusunda uzmanlar da vardı. O zaman her şey konuşuldu ve Bülent Ecevit iptal edildiğini açıkladı.”

Karşı çıkma gerekçelerini Gürbüz, çalışırken radyasyon yayması, kaza olasılığı, terör tehlikesi gibi sebeplerle riskli bir teknoloji olması, atık gibi çözülmemiş sorunları içeren bir teknoloji olması, dört yıllık bir iktidarın 240 bin yıl boyunca vatandaşları etkileyecek bir konuda karar almasının demokratik olmaması, pahalı bir teknoloji olması, deprem riski taşıması, güvenlik kriterlerinin

sağlanamamış olması, sürecin şeffaf olmaması, dışa bağımlılığı artırması şeklinde sıralamıştır.

Gürbüz, nükleer santrallerin kurulmasını önlemeye yönelik eylemlerini basın açıklamaları, sokak eylemleri, Çernobil ve Fukuşima yıldönümü etkinlikleri, milletvekilleri aracılığı ile soru önermeleri, bilimsel raporlar, paneller olarak özetlemiştir.

İstanbul NKP olarak konum itibariyle kamuoyunu ve medyayı bilgilendirmeyi üstlendiklerini söyleyen Gürbüz, yerel yönetimler, kent konseyleri ve bölge halkı ile ilişkileri daha çok Mersin ve Sinop NKP'nin yürüttüğünü belirtmiş, diğer STK'lar ile enerji verimliliği konusunda hem fikir olduklarını ancak "nükleer santral değil de HES yapılınsın" gibi söylemlerle fikir ayrılıkları yaşadıklarını dile getirmiştir.

Gürbüz, bilirkişi ücretleri gibi mali yük nedeni ile yargıya herhangi bir dava taşıyamadıklarına, bu görevi yereldeki NKP'ler ile odaların üstlendiğine de değinmiştir.

Rusya ile ilişkilerin kötü gitmesi üzerine hükümetin İğneada'yı gündeme getirdiğini düşünen Gürbüz, İğneada Nükleer Santral projesini gerçekçi bulmadığını ancak rant söz konusu olunca her şeyin yapılabileceğini sözlerine eklemiştir. Son olarak Gürbüz, yenilenebilir enerji kaynaklarını alternatif olarak sunmuştur.

3.7.Ekoloji Kolektifi Derneği

Ekoloji Kolektifi Derneği avukatlarından Cömert Uygur Erdem'den edinilen bilgilere göre, kökeni Ankara Hukuk Fakültesi'ne dayanan derneğin üyeleri arasında

avukatlar dışında başta şehir plancıları, gazeteciler, biyologlar olmak üzere yaklaşık 40 üye yer almaktadır.

Nükleer santralleri çevre hakkı bağlamında nasıl değerlendirdikleri sorusunu Erdem, çevresel yönetim sürecine yurttaşın katılmasının çevre hakkına sahip olma dışında demokratik hak olduğunu, bu sebeple nükleer santrallerin yapılma sürecinde katılımcılık yönü eksik kaldığı takdirde demokrasinin zedeleneceği şeklinde cevaplamıştır.

Hükümetin ve şirket yetkililerinin kendilerini sürece dâhil etmediğini belirten Erdem, durumu şöyle özetlemiştir:

“Halkların hiçbir şekilde içinde olmadığı bir sürecin sonunda alınan kararlar. Basın kuruluşlarının dahi alınmadığı, lobi ve toplantılarda alınan kararlar. Bizlerin sadece kâğıt üzerinde dâhil olma gibi bir hakkımız var. ÇED sürecinde halkın katılımı toplantısı var. Ama bunu da halkın bilgilendirme toplantısı şeklinde bir tanım üzerinden işlemeye başladılar. Toplantı yapılmadığında raporlarda “halk bilgilendirme hakkını kullanmadı” şeklinde belirtiyorlar. Orada halkın bir oyu olduğu anlamına geliyor aslında ama ne yazık ki işletilmiyor. Bazı örneklerde ÇED aşamaları işliyor, halkın katılımı sağlanabiliyor ama burada da halkın kendisi zorlayarak bu hakkı elde ediyor. Her ÇED sürecinde ayrı bir mücadeleyi gerektiren durum.”

Kaza riski, riskin ağır sonuçları gibi sağlık boyutlarının dışında adil olmadığı, üretilen enerjinin nasıl dağılacağı, yoksulların bu nedenle göçe maruz kalması, yaratmış olduğu faydayı başka bir azınlığa mal eden enerji modeli olduğu gibi sebeplerle toplumsal boyutlar üzerinden karşı çıktıklarını dile getiren Erdem, aynı duyguyu rüzgâr enerjisine karşı da beslediklerini belirtmiştir.

Nükleer santralin kurulmasına ilişkin gösterdikleri tepkileri kamuoyu yaratmaya ve bilgilendirmeye ilişkin çalışmalar yürüttükleri, rapor hazırlama, dergi, kitap gibi yayınlar ile teorik yapıyı güçlendirmeye çalıştıkları şeklinde sıralamıştır.

Nükleer Karşıtı Platformun Hukuk Komisyonu çalışmalarını yürüten Ekoloji Kolektifi, Akkuyu Nükleer Santrali ile ilgili olan ÇED sürecinde açılan davaların dilekçelerinin oluşturulması aşamasında bulduklarını ve sahte imza iddiasını ortaya attıklarını dile getiren Erdem, yürütülen davaları ve dava sürecini ise şöyle değerlendirmiştir:

“Davalarda karar verecek hâkim, savcı yok. Ağır işleyen dava süreci var. İmzanın sahte olduğu ile ilgili rapor var elimizde. Sahte imza ile ilgili suç duyurusunda bulduk. Hala savcının önünde, daha kalem oynatabilmiş değil. İmzası sahte olan mühendise zorla getirme kararı çıkartıldı. Onu da 18 ay sonra çıkarabildi. Hala o kişinin ifadesini alabilmiş değil. Zor değil aslında bir kişiyi gözaltına almak ama o kişi alınmıyor. Sahte imzalı rapor sundu diye Rosatom firması için dava açtık İdare Mahkemesinde. Karar vermemek için ellerinden geleni yaptılar. Sürekli usulü bir engel oluşturdular. Mersin’deki ÇED davaları benzer bir şekilde yürüdü. Bir hâkim karşı oy yazdı burada sahte imza var diye. Bununla ilgili bilirkişi incelemesi yaptırmalıyız dedi. O hâkimi alıp Kocaeli’de vergi mahkemesine verdiler. Dosyaların şu an hepsi Danıştay’da ve bilirkişi incelemesi bekleniyor. 2014 Kasım’ında açılmıştı davalar ve hala bilirkişi heyeti belirlenmiş değil.”

Mücadele sürecinde yerel yönetimler, kent konseyleri, bölge halkı ve diğer STK’lar ile ilişkilerinin nasıl olduğu sorusunu ise Erdem şöyle cevaplamıştır:

“Mücadelenin direkt aktörlüğünü almış yapı değiliz. Orada üyemiz yok. Mersin’de halkın katılımı toplantısına gittik. Halk ikna edilmiş. Yurttaşa bizim ona ihtiyacımız var kanısı oluşturulmuş. Mersin’de büyükşehir belediyesinin planlar konusunda yazışmaları var ve yapılmamasını istiyor. Kent konseyi de aynı şekilde. Ama yukarıdan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nı devreye sokarak imar planları getirip yapmayı planladılar. Nükleer santral ile ilgili ÇED sürecinin başladığı dönem nükleer karşıtı mücadelenin çok yorgun dönemine geldi ve 90’lardaki mücadele kıvamı yok. Diğer STK’lar ile fikir ayrılığı yaşanıyor. Ekoloji Kolektifi kendini eko-sosyalist olarak tanımlıyor ve alternatif enerji modelleri önermiyoruz. Çünkü yatırımcı değiliz. MHP de karşı çıkıyor mesela ama Ruslar yapıyor diye.”

Son olarak Erdem, Akkuyu’da inşaatın durduğunu ve işçi çıkarımlarının yapıldığını, Rusya krizinden kaynaklı geri adım atma sürecinin söz konusu olduğunu, mahkemelerin belli bir süre daha sürüncemede gideceğini, Sinop’ta jeolojik kaynaklı bir sorun olduğu için daha ÇED başvurularının yapılmadığını belirtmiştir.

3.8.TMMOB Çevre Mühendisleri Odası

TMMOB Çevre Mühendisleri Odası başkanı Baran Bozoğlu'nun verdiği bilgilere göre Nükleer Karşıtı Platform'un bir bileşeni olan Çevre Mühendisleri Odası'nın yaklaşık 13.000 üyesi ve 19 ilde şube ve temsilcilikleri bulunmaktadır. Bu 19 ildeki örgütler yerel sorunları takip ederek tüm çevre sorunları ile ilgili çalışmalar yapmaktadır.

Çevre hakkı bağlamında nükleer santralleri Bozoğlu şu şekilde değerlendirmiştir:

“Nükleer santral, doğa ve toplum için dünyadaki en riskli enerji üretim biçimi olduğundan ve atıklar 25 bin yıl boyunca yok olamayacağından çevre hakkı tartışmasının bir parçasını oluşturmaktadır. Sadece bu neslin değil gelecek nesillerin de çevre hakkı tartışması ortaya çıkıyor. Nükleer santraller gelecek nesillerin çevre hakkını çok büyük tehdit altında bırakmaktadır.”

Bozoğlu, hem hükümet hem de şirket yetkilerinin kendilerini sürece dâhil etmediğini, sadece ÇED Raporu'nun ilana çıkması üzerine eleştiride bulunmak üzere çabalarının olduğunu belirtmiştir.

Karşı çıkma gerekçelerini, çok riskli bir enerji üretim biçimi olması, geri bir teknoloji olması, dışa bağımlılığı, atıkların yönetilememesi şeklinde sıralayan Bozoğlu, enerji verimliliğini ve yenilenebilir enerji kaynaklarını alternatif olarak sunmuştur.

Nükleer santrallerin kurulmasını engellemeye yönelik mücadelelerini Bozoğlu şöyle özetlemiştir:

“Hükümetler, nükleer santral ile ilgili olarak bilgi kirliliğine sebep oldular. Bizler de bu bilgi kirliliğini çözerek ve bilimsel bilgi ile toplumu karşılaştırarak toplumu bilgilendirmek amacıyla bu süreci yürütmeye çalışıyoruz. Çünkü ciddi bir bilgi kirliliği var. Bir diğer mücadelemiz hukuki süreç. Davaların hazırlanması sürecinde bizzat yer alıyoruz. Akkuyu ile ilgili davayı TMMOB, Türk Tabipler Birliği ve Barolar Birliği açtı. Biz de onlara bilgi sağladık. ÇED Raporundaki uygunsuzlukları ortaya koymaya çalıştık. ÇED Raporu içindeki eksik bilgileri de tamamlamak amacıyla olası bir kaza durumunda Türkiye’nin nasıl etkileneceğine dair risk haritalarını çıkardık. Son olarak üçüncü mücadele alanımız toplumsal muhalefet ayağı. Miting ve eylemlerde de yer aldık. Ama kamu kurumu niteliğinde olduğumuz için çok aktif katılamadığımız da oluyor.”

Yerel yönetimler, kent konseyleri, bölge halkı ve diğer STK’lar ile ilişkilerini Mersin’deki il temsilciliği vasıtasıyla sağladıklarını ve temsilciliğin tüm süreçlere katıldığını belirten Bozoğlu, diğer STK’lar ile zaman zaman sadece Akkuyu’da nükleer santral yapılmasın veya hiçbir yerde nükleer santral yapılmasın şeklinde fikir ayrılıklarının olduğunu dile getirmiştir. Nükleer santral meselesinin toplumun katılımı olmaksızın çözümlenemeyeceğini ifade eden Bozoğlu, hem meclisteki hem meclis dışı partilerle temaslarının olduğunu, ancak son yıllarda hiç birinin çevre sorunlarını dert etmediklerini şöyle anlatmıştır:

“Meclisteki çevre komisyonunun da yeterli derecede yetkili olmadığını görüyoruz. Meclis’e seçilen milletvekillerinin de çevreye dair bilgi birikimi yok. Parti programlarında olsa da uygulamada göremiyoruz. Çevre politikasına yönelik olarak bir yönetim anlayışının olmadığını görüyoruz. Günün koşullarına göre popüler konular üzerinden çalışmalar yürütülüyor. Çözüm odaklı bir yaklaşım yok. Muhalefet sadece muhalefet etmek için tepki veriyor. Türkiye’de bu iş hala çok fazla içselleştirilemedi. Siyaset alanında çevre konusu hala bir özne değil.”

Çevre Mühendisleri Başkanı Baran Bozoğlu, ÇED Raporu’nda atıkların yönetilemediğine, güvenlik çalışmasının ve risk değerlendirmesinin yeterince yapılmadığına dair fikirlerini dava açan üst örgütler ile paylaşarak, buna ilişkin hususların dava dilekçesinde yer almasını sağlayıp hukuki süreçlerde bu şekilde var olmaya çalıştıklarını ifade etmiştir.

Son olarak Bozoğlu, konunun uluslararası alanda müdahaleye çok açık olduğu için net bir şey söylemenin zor olduğunu ve özellikle Rusya ile olan ilişkilerden dolayı projelerin hayata geçirilemeyeceğini ama hükümetin de devam ettirmek isteyeceğini belirtmiştir.

3.9. TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası

TMMOB EMO eski Başkanı, 44. dönem Enerji Çalışma Grubu Yönetim Kurulu sorumlusu Nedim Bülent Damar, nükleer santrallerin kaza oranı çok yüksek olduğu için çevre hakkını ihlal edeceğini ifade etmiştir.

Damar, nükleer santral projeleri ile ilgili olarak, sadece bir defa Bülent Ecevit Hükümeti dönemi ihale sürecinde Bakanlar Kurulu'na STK'ları temsil eden bir grubun dâhil edildiğini ve daha sonra ihalenin iptal edildiğini belirtmiştir.

EMO'nun karşı çıkma gerekçeleri şu şekildedir:

“Bir ülkenin ne kadar tüketimi varsa o kadar ihtiyacı vardır. Ancak 2015 yılı EPDK rakamları tüketim oranına göre Türkiye'nin elektriğe ihtiyacı yok. TEİAŞ'ın açıkladığı 10 yıllık ve 5 yıllık Üretim Kapasite Projeksiyonu raporlarında da hep yanlışlar var. Tüketimi her yıl olduğundan fazla hesaplamışlar. En yüksekini temel aldığımızda bile Türkiye'nin uzun dönemde de elektriğe ihtiyacı yok. Olsa da doğal kaynaklarımız henüz çok düşük oranlarda kullanılmış, gerekirse onlar kullanılır. Bugünkü teknoloji ile elektrik depolanamıyor. Ömrü kırk yıl olan nükleer santrali neden bugünden yapalım, zaten o zamana ömrü bitmiş olacak. Ayrıca nükleer enerji nükleer yakıt ülkemizde olmadığı için dışa bağımlı, TETAŞ'ın aldığı elektriğe göre pahalı, kaza riski taşıyan bir elektrik kaynağı.”

Resim 10: EMO eski başkanı Nedim Bülent Damar'ın gazete röportajı

Kaynak:http://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=107772&tipi=2&sube=0#.Vzy8oISLTIU

EMO olarak, nükleer santrallerin kurulmasını engellemeye yönelik etkinlikleri; panel, konferans, sempozyum, kitap yayınlama, makale, tartışma, TV ve radyo programına katılma şeklindedir. Damar, 1979 yılında Türkiye’de 11 yerde halka açık panel yaptığını da sözlerine eklemiştir.

Damar son olarak, demokrasinin vazgeçilmez unsuru olduğunu düşündüğü STK’lar ile ilişkilerinin iyi olduğunu, yerel yönetimler, kent konseyleri ve bölge halkı ilişkileri yerel NKP’lerin yürüttüğünü, Akkuyu ÇED Raporu’na yalnız EMO tarafından değil, diğer STK’lar ile birlikte dava açıldığını ve nükleer teknoloji güvenilir bir hal almadıkça, Türkiye’de hiçbir nükleer santralin yapılamayacağını dile getirmiştir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çevre hakkının temelini yaşama hakkı oluşturmaktadır. Çevre hakkının ihlal edilmesi, insanoğlunun varlığını sürdürme sorununa yol açar. Bu sebeple çevre sorunlarıyla mücadelede yasal düzenlemeler önemli bir yere sahiptir. Çevre sorunlarının sınır tanımaması nedeni ile çevre korumada uluslararası antlaşmalar, sözleşmeler bir araç olarak kabul edilmiştir. *Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Karar Vermeye Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi* olarak da bilinen Aarhus Sözleşmesi'ne Türkiye'nin taraf olmaması büyük eksikliklerdir. Ancak bir sözleşmeye taraf olmak da yeterli gelmemektedir. Çünkü tezin konusunu oluşturan nükleer santraller, Türkiye'nin taraf olduğu Ramsar, Bern, Barcelona Sözleşmeleri'ne aykırılık teşkil etmektedir.

Ulusal yasa ve düzenlemelerin de uygulamaya geçirilemediği ya da bazı çelişkileri içerdiği görülmektedir. Örneğin, TCK 172. madde radyasyon yaymayı cezalandırırken, nükleer santraller çalıştığı sürece radyasyon yayacaktır. Bir diğer örnek, Su Ürünleri Kanunu ile ilgilidir. Kanunun 20. maddesine göre, su ürünlerine veya üretenlerin ve kullananların sağlığına veya üretim araçlarına zarar veren maddelerin iç sulara ve denizlerdeki üretim yerlerine veya civarlarına dökülmesi veya döküleceği şekilde tesisat yapılması yasaklanmıştır. Hâlbuki yapılması düşünülen üç nükleer santral projesi de deniz kenarına yapılacak ve soğutma suyu olarak kullanıldıktan sonra alınan su, tekrar denize boşaltılıp su ürünlerine zarar verecektir. Bu durum, 5710 Sayılı Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun ile 1380 Sayılı Su Ürünleri ve 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun çelişkili olduğunu göstermektedir. Çevre hakkının korunması

ise bir bütünlük gerektirir. Üçüncü kuşak haklardan biri olan çevre hakkının, 1982 Anayasası'nda "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" içinde yer alması bir diğer eleştiri konusudur. Devletin sosyal ve ekonomik alanda kalkınmayı sağlamak amacıyla alacağı kararlarda çevre hakkını koruyamayacağı kabul görmüş bir anlayıştır.

Çevre sorunlarıyla mücadelede etkin olan bir yöntem de sivil toplum kuruluşlarının eylem ve faaliyetleridir. Bu eylem ve faaliyetlerin etkili olması çevre hakkının araçlarının işletilmesiyle yakından ilgilidir. Bu çalışma, çevre hakkının araçlarını oluşturan bilgiye erişim, katılım ve başvuru haklarının nükleer santrallerin kurulması özelinde olması gerektiği gibi işletilmediğini ortaya koymuştur. Her üç projede de süreç şeffaf bir şekilde yürütülmemektedir. Sivil toplum kuruluşları Bülent Ecevit hükümeti dönemi hariç hiçbir dönemde sürece dâhil edilmemiştir. Öyle ki, Çevre Kanunu'na 2006'da getirilen "Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlüdür" hükmü bile göz ardı edilerek Mersin Akkuyu Nükleer Santrali için "Halkın Katılımı Toplantısı" yapılmamıştır. Aynı şekilde Sinop ve İğneada'da çevresel etki değerlendirilmesi yapılmadan devletlerarası antlaşmalar imzalanmıştır. Aarhus Sözleşmesi 9. madde, taraflardan birinin bir mahkemece işlemlerin incelenmesini sağladığı durumlarda, kanunla kurulmuş mahkeme dışında, bağımsız ve tarafsız bir organ tarafından incelenmesi veya kamu otoritesi tarafından gözden geçirilmesi için ücretsiz veya ucuz bir hızlandırılmış usule başvurusu hakkını da sağlamakta iken tek taraflı planlanan ve uygulamaya hızla geçirilen nükleer santrallere karşı açılacak davalar için, bir yandan yargıya başvuru hakkına sınırlamalar getirilerek, diğer yandan da

konuyla ilgili bilirkişi ücretlerinde olağanüstü meblağlar çıkarılarak, meselenin yargısal boyutu zorlaştırılmaktadır. Yapılan anketler ve referandumlar sonucu bölge halkının büyük oranda nükleer santral yapılmasına karşı çıkmasına rağmen katılım hakkının göz ardı edilerek ısrarcı tutumun sürdürülmesi, demokratik değerlere ve insan haklarına aykırı bir görüntü çizmektedir.

Öte yandan, Türkiye'nin nükleer enerji macerasında STK'ların tamamen etkisiz olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Bugüne kadar Türkiye'de nükleer santral yapılmamasında STK'ların yürüttüğü farkındalık faaliyetlerinin, yargısal mücadelelerinin etkisi göz ardı edilmeyecek derecede önemlidir. Ancak dayanışma halinde yürütülmesi gereken çevre hakkı, çalışmada belirtilen fikir çatışmaları sürdürdüğü müddetçe, işbirliği halinde ilerlemeyecektir. Çevre hakkını korumakla yükümlü olan birey, topluluk ve devletlerin gerek kendi içlerinde gerekse birbirleriyle çatışma halinde buldukları görülmüştür. STK'lar arasında yaşanan çatışmalar; alternatif enerji politikası üretip üretmeme, çalışma alanının salt nükleer santral ile belirlenip belirlenmeyeceği, siyasi düşünce farklılıkları gibi şekillerde kendini göstermektedir. İş imkânı beklentisi içinde olan bir kısım bölge halkıyla STK'lar, yeterli dayanışma içinde bulunamasa da, bu durum öncelikli olarak İğneada'da, ikinci olarak Sinop'ta Mersin'e göre daha iyidir. Diğer bir sorun alanı da, çevre hakkının korunması noktasında uluslararası işbirliği meselesidir. Çalışmada, Türkiye'deki STK'ların nükleer mücadelede uluslararası sahnede diğer STK'larla işbirliklerinin çok sınırlı düzeyde kaldığı sonucuna da ulaşılmıştır. Kapsamlı, geniş katılımlı ortak eylem ve faaliyetlerden ziyade kısmi ortaklıkların ve küçük ölçekte şahsi katılımların tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Tez boyunca elde edilen bulgular çerçevesinde Şu öneriler yapılabilir. Çevre Kanunu başta olmak üzere katılım ve dayanışmaya dayalı yasal düzenlemeler gözden geçirilmeli, uygulamadaki sorunlu alanlar iyileştirilmelidir. Türkiye, Aarhus Sözleşmesi'ne taraf olmalıdır. Bölge halkının fikirleri mutlak surette dikkate alınmaktan öte kararların belirleyicisi olmalıdır. Türkiye'de sivil toplum bilinci oluşturulmalıdır. Böyle hayati meselelerde politik çıkarlar uğruna popülist yaklaşımlardan uzak durulmalıdır. Rasyonel yaklaşımlarla çevreye ve insana duyarlı alternatif enerji politikaları benimsenmelidir.

KAYNAKÇA

Ağaçkakan, (1993), "Nükleer Karşıtı Kongre Sonuç Bildirgesi", Sayı 14, Kasım-Aralık.

"Akkuyu İptal" (2000), **Hürriyet**, 26 Temmuz.

"Akkuyu NGS'nin 38 yıllık yer lisansı güncellendi" (2014), **Milli Gazete**, 8 Ocak.

Algan, Nesrin ve Ayşe Kaya Dündar (2005), **Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler**, Ankara, Şenol Matbaacılık.

Bayülken, Ahmet (2006), "Nükleer Çağın Türkiye'deki 50 Yılı", Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Türkiye 10. Enerji Kongresi, http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_10/ahmetbayulken.pdf, (03.03.2016).

Boven, Theodoor C. Van (1982), "Distinguishing Criteria of Human Rights, Karel Vasak (Ed.), **The International Dimensions of Human Rights**, Vol. 1, ss. 43-61.

Carson, Rachel (2011), **Sessiz Bahar**, Çev. Çağatay Güler, Ankara, Palme Yayıncılık.

Coşkun, Vahap (2014), **İnsan Hakları: Liberal Açından Bir Tahlil**, Ankara, Liberte Yayınları, 2.Baskı.

Çoban, Aykut Namık (1991), **Ekoloji ve Politika: Yeşil Hareket**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çukurçayır, Mehmet Akif (2012), **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Konya, Çizgi Kitabevi, 4. Baskı.

Demirel, Orse, (2011), **İnsan Hakları Açısından Çevre Hakkı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Des Jardins, Joseph R. (2006), **Çevre Etiği**, Çev. Ruşen Keleş, Ankara, İmge Kitabevi.

Donnelly, Jack (1995), **Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları**, Çev. Mustafa Erdoğan ve Levent Korkut, Ankara, Yetkin Yayınları.

Duru, Bülent, (1995), **Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye'de Gönüllü Çevre Kuruluşları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Duru, Bülent (2003), “KRONİK: Doğal-Kültürel Varlıklar ve AKP: Orman Alanlarının Satışı, Sit Alanlarının İmara Açılması”, **A.Ü.SBF Dergisi**, Sayı 58/3, ss. 233-240.

Duru, Bülent (2015), “AKP Döneminde Doğal ve Kültürel Varlıklar”, <http://bianet.org/biamag/kent/164895-akp-doneminde-dogal-ve-kulturel-varliklar> (02.12.2015).

Duru, Bülent (2014), “Yeni ÇED Yönetmeliğinin Anlamı”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/yeni-ced-yonetmeliginin-yansittigi-anlayis> (21.01.2016).

Erdoğan, Mustafa (2010), **Anayasal Demokrasi**, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Ertan, Birol (2013), “Yeni İnsan Hakları”, Kıvılcım Akkoyunlu Ertan (Ed.), **Yeni Kuşak İnsan Hakları**, Ankara, TODAİE, ss.23-46.

Ertürk, Hasan (2011), **Çevre Politikası**, Bursa, Ekin Yayınevi.

Ertürk, Hasan (2012), **Çevre Bilimleri**, Bursa, Ekin Yayınevi, 4. Baskı.

Galtung, Johan (1999), **Bir Başka Açıdan İnsan Hakları**, Çev. Müge Sözen, İstanbul, Metis Yayınları, 1994.

Görmez, Kemal (1989), “Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları Üzerine Bazı Mülahazalar”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 3, Haziran, ss. 3-10.

Görmez, Kemal (2015), **Çevre Sorunları**, Ankara, Nobel Yayınları, 3. Baskı.

Güneş, Yusuf ve Aynur Aydın Coşkun (2004), **Çevre Hukuku**, İstanbul, Kazancı Hukuku Yayınları: 181.

Gürseler, Güneş (2008), “İnsan Hakları, Çevre, Anayasa”, **TBB Dergisi**, Sayı 75.

Hamamcı, Can (1983), "Çevre ve Hukuk", **Fehmi Yavuz'a Armağan**, Ankara, SBF, ss. 239- 250.

Hamamcı, Can (1997), “Çevrenin Uluslararası Boyutları”, Ruşen Keleş (Ed.), **İnsan Çevre Toplum**, Ankara, İmge Kitabevi, ss. 395-412.

Hamamcı, Can (2013), “Üçüncü Kuşak İnsan Hakları”, Kıvılcım Akkoyunlu Ertan (Ed.), **Yeni Kuşak İnsan Hakları**, Ankara, TODAİE, ss. 49-77.

<http://www.haberler.com/akkuyu-nukleer-guc-santrali-icin-bilgilendirme-4204536-haberi/> (12.01.2016). “Akkuyu Nükleer Güç Santrali için Bilgilendirme Ofisi Açıldı Açıldı” (2012).

<http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/akkuyu-ced-raporu-onaylandi-011214/>

(16.01.2016). “Akkuyu Nükleer Santrali ÇED Raporu Onaylandı. Şimdi Ne Olacak?” (2014).

Hun, Ediz (1992), “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı”, der. Necmettin Çepel, **Doğa, Çevre, Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları**, İstanbul, Altın Kitaplar, ss. 229-238.

Işık, Gülcan (2013), **Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler**, Ankara, Nobel Yayınları.

Kaboğlu, İbrahim (1996), **Çevre Hakkı**, Ankara, İmge Kitabevi.

Keating, Michael (1993), **Yeryüzü Zirvesinde Değişimin Gündemi**, Ankara, UNEP Türkiye Komitesi Yayını.

Keleş, Ruşen ve Birol Ertan (2002), **Çevre Hukukuna Giriş**, Ankara, İmge Kitabevi.

Keleş, Ruşen (2013), **100 Soruda Çevre Sorunları ve Politikası**, İzmir, Yakın Kitabevi.

Keleş, Ruşen ve Ayşegül Mengi (2014), **İmar Hukukuna Giriş**, Ankara, İmge Kitabevi, 2. Baskı.

Keleş, Ruşen, Can Hamamcı ve Aykut Çoban (2015), **Çevre Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 8.Baskı.

Kılıçbay, Mehmet Ali (1989), “Çevre’nin Çerçevesi”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 3, Haziran, ss. 35-38.

Kuzu, Burhan (1997), **Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı**, İstanbul, Fakülteler Matbaası.

Künar, Arif (2002), **Don Kişot'lar Akkuyu'ya Karşı; Anti-Nükleer Hikâyeler**, Ankara, Başak Matbaa.

Mengi, Ayşegül ve Menaf Turan (2013), “Türkiye’de Çevre Hakkının Gerçekleşmesi: Hidroelektrik Santraller Örneğinde”, Kıvılcım Akkoyunlu Ertan (Ed.), **Yeni Kuşak İnsan Hakları**, Ankara, TODAİE, ss. 81-110.

Oktay, Ercan ve Şerife Pekküçükşen (2009), Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları”, **KMÜ İİBF Dergisi**, Sayı 16, Haziran, ss. 172-186.

Ortak Geleceğimiz: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (1991), Ankara, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, 3.Baskı.

Özdek, Yasemin (1993), **İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı**, Ankara, TODAİE Yayınları No: 249.

Pallemaerters, Marc (1997), “Stockholm’den Rio’ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?”, Çev. Bülent Duru, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 52, ss. 613-632.

Pazarcı, Hüseyin (1989), **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 571.

Porritt, Jonathan (1989), **Yeşil Politika**, Çev. Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, (1986).

Sarabhai, Kartikeya vd. (2012), “ESD and the Rio Conventions”, **Journal of Education for Sustainable Development**, Vol. 6(2), Sage Publications, pg. 181-190.

Sencer, Muzaffer (1990), “İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 23, Sayı 2, Haziran, Ankara, ss. 3-21.

Simonnet, Dominique (1993), **Çevrecilik**, Çev. Mehmet Selami Şakiroğlu, İstanbul, İletişim Yayıncılık, (1982).

Sohn, Louis B (1973), “The Stockholm Declaration on the Human Environment”, **The Harvard International Law Journal**, Vol. 14, p. 423-515.

Şahin, Ümit (2007), **Nükleer Karşıtı Platform Deneyimi**, <http://stk.bilgi.edu.tr/media/cd/10/doc/02ekokumanukleerkarsiti.pdf> (07.01.2016).

Talas, Cahit (1979), “Bir İnsan Hakkı Olarak Sendika Hakkı ve Uluslararası Belgelerdeki Yeri ve Önemi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Sayı 1, Ankara, ss. 36-63.

Tannenbaum, Donald ve David Schultz (2008), **Siyasi Düşünce Tarihi**, Çev. Fatih Demirci, Ankara, Liberte Yayınları, 4. Baskı.

TMMOB EMO (2013), **Nükleer Enerji Raporu**, Ankara, EMO Yayın No: GY/2013/555.

TMMOB EMO (2016), **Nükleer Enerji Raporu II**, Ankara, EMO Yayın No: GY/2016/638.

Turgut, Nükhet (2001), **Çevre Hukuku**, Ankara, Savaş Kitabevi.

Turgut, Nükhet (2012), **Çevre Politikası ve Hukuku**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2. Baskı.

Turhan, Aydın (2013), “İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, ss. 357-378.

Türk, Hikmet Sami (1969), “Türk Hukukuna Göre Hava Kirlenmesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XXVI, ss. 115-130.

Uzak, Ahmet ve Mehmet Altuntaş (Ed.) (2007), **İnsan Hakları Nedir?**, Ankara, Başbakanlık Yayını.

Yarman, Tolga (2010), **Geçmişte ve Bugün Nükleer Enerji Tartışması**, İstanbul, Okan Üniversitesi Yayınları.

Yavuz, Filiz (2015), **Beni “Akkuyu”larda Merdivensiz Bıraktın**, İstanbul, Can Yayınları.

Ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, (2003), **T.C. Resmi Gazete**, 25269, 24 Ekim 2003.

Büyükşehir Belediyesi Kanunu, (2004), **T.C. Resmi Gazete**, 25531, 23 Temmuz 2004.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, (2014), **T.C. Resmi Gazete**, 29186, 25 Kasım 2014.

Çevre Kanunu, (1983), **T.C. Resmi Gazete**, 18132, 11 Ağustos 1983.

İdari Yargılama Usulü Kanunu, (1982), **T.C. Resmi Gazete**, 17580, 20 Ocak 1982.

İmar Kanunu, (1985), **T.C. Resmi Gazete**, 18749, 9 Mayıs 1985.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, (1983), **T.C. Resmi Gazete**, 18113, 23 Temmuz 1983.

Milli Parklar Kanunu, (1983), **T.C. Resmi Gazete**, 18132, 11 Ağustos 1983.

Milli Parklar Yönetmeliği, (1986), **T.C. Resmi Gazete**, 19309, 12 Aralık 1986.

Nükleer Güç Santrallerinin Kurulmasına ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun, (2007), **T.C. Resmi Gazete**, 26707, 21 Kasım 2007.

Orman Kanunu, (1956), **T.C. Resmi Gazete**, 9402, 8 Eylül 1956.

Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği, (2014), **T.C. Resmi Gazete**, 28962, 4 Nisan 2014.

Su Ürünleri Kanunu, (1971), **T.C. Resmi Gazete**, 13799, 4 Nisan 1971.

T.C. 1961 Anayasası

T.C. 1982 Anayasası

Türk Ceza Kanunu, (2004), **T.C. Resmi Gazete**, 25611, 12 Ekim 2004.

Türk Medeni Kanunu, (2001), **T.C. Resmi Gazete**, 24607, 8 Aralık 2001.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, (1930), **T.C. Resmi Gazete**, 1489, 6 Mayıs 1930.

Aarhus Sözleşmesi, (1998), <http://ec.europa.eu/environment/aarhus/> (25.11.2015).

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, (1986), <http://www.achpr.org/instruments/achpr/#a24> (18.05.2016).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek Protokol, (1988),
<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html> (18.05.2016).

Asya Halklarının ve Hükümetlerinin Temel Ödevleri Bildirgesi, (1983),
http://www.hurights.or.jp/archives/other_documents/section1/1983/03/declaration-of-the-basic-duties-of-asean-peoples-and-governments.html (18.05.2016).

Avrupa Birliği Lizbon Antlaşması, (2007), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN> (18.05.2016).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, (1950),
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf (26.11.2015).

Dünya Doğa Şartı, (1982), <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm>
(27.11.2015).

Gündem 21 (1992),
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
(27.11.2015).

Helsinki Nihai Senedi (1992), <http://www.osce.org/mc/39530?download=true>
(27.11.2015).

İstedığımız Gelecek (2012),
http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/environment_energy/the_future_we_want_june_2012.html (18.05.2016).

Rio Deklarasyonu, (1992),

<http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?documentid=78&articleid=1163> (26.11.2015).

Stockholm Bildirgesi (1972), <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf> (23.11.2015).

ÖZET

ÇEVRE HAKKI EKSENİNDE TÜRKİYE’DE ANTI NÜKLEER

HAREKETLER

Endüstrileşme, kentleşme, teknolojik gelişme sonucu çevre sorunları baş edilemeyecek boyutlara ulaşmış ve insanların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı anlamına gelen çevre hakkı ortaya çıkmıştır. Çevre hakkının dayanağını oluşturmak üzere çeşitli uluslararası, ulusal yasal ve yönetsel düzenlemeler yapılmış, resmi kurum ve kuruluşlardan bağımsız, kâr amacı gütmeyen, gönüllülük ve katılım esaslarına dayanan sivil toplum kuruluşları oluşturulmuştur.

Son yıllarda Türkiye’nin gündeminde sıkça yer alan nükleer enerji santrali projelerine karşı, sivil toplum kuruluşlarının çeşitli gerekçelerle itirazları bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, çevre hakkından hareketle, Türkiye’de çevre hakkının ne seviyede gerçekleştiğini nükleer enerji santrallerinin kurulmasına tepki gösteren toplumsal hareketler üzerinden tartışmaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çevre hakkı kavramı tüm yönleriyle ele alınmış, ikinci bölümde çevre hakkının hukuki dayanaklarına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise anti nükleer eylem ve faaliyetlerde bulunan sivil toplum kuruluşlarıyla çalışmanın amacını kapsayan mülakatlar yapılmıştır.

Alan araştırması sonucunda nükleer santrallere karşı mücadele veren toplumsal hareketlerin eylem ve faaliyetlerinin başarısının sınırlı bir düzeyde kaldığı görülmüştür. Nükleer enerjiye yönelik kararların merkezi otoritelerce tek taraflı alınması, STK’ların ve bölge halkının sürece dâhil edilmemesi, STK’ların kendi aralarında yaşadıkları fikir ayrılıkları, STK’ların başarısını etkileyen en önemli olumsuz faktörlerdir. Öte yandan, önümüzdeki yıllarda nükleer enerji santrallerine yönelik tepkilerin, STK’ların eylem ve faaliyetlerinin de artarak devam edeceği gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre hakkı, dayanışma hakkı, sivil toplum kuruluşları, nükleer santraller, yeşil hareket.

ABSTRACT

ANTI-NUCLEAR MOVEMENTS IN TURKEY WITHIN THE AXIS OF ENVIRONMENTAL RIGHT

Environmental problems reached unendurable dimensions as a result of industrialization, urbanization, technological development and environmental right revealed that means that humans have a right to live in a healthy environment. Several international, national legal and administrative regulations have been made to form basis of environmental right, and non-governmental organizations (NGOs) which are independent from public bodies and institution, which are non-profit making and based on voluntariness and participation basis have been created.

Recently, there are some objections of non-governmental organizations due to several reasons against nuclear power plant project which is the topical issue in the agenda of Turkey. Purpose of this study is to discuss the realization level of environmental right in Turkey through social movements which reacted to the establishment of nuclear power plants.

Study consists of three parts. The concept of environmental right has been discussed in all its parts in the first part and legal basis of environmental right was included in the second part. And in the third part, interviews including the aim of study, have been made with non-governmental organizations who are involved in anti –nuclear actions and activities.

As a result of field study, it has been seen that achievement of actions and activities of social movements struggling against nuclear power plants was limited. Taking decisions for nuclear power unilaterally by central authorities, exclusion of the NGOs and local community in process, disagreements between the NGOs are the most significant factors which influence achievement of the NGOs. On the other hand, it has been observed that reactions against nuclear power plants, actions and activities of the NGOs shall increasingly continue in the coming years.

Keywords: Environmental right, Solidarity Right, Non-governmental organizations, Nuclear power plants, Green movement.

EK: Görüşmecilere yönelik soru formu

Meslek:

1.Örgüt hakkında kısaca bilgi verir misiniz? Kaç yılında kuruldu? Örgütün faaliyetleri, eylemleri, kampanyaları nelerdir? Örgütte kaç kişi yer alıyor? Örgütün gelir kaynakları nelerdir?

Çevre hakkı; çevre hakkının sahiplerine çevrelerinde olup biten ve çevreyi etkileyen olaylar hakkında bilgi edinme, çevreyle ilgili kararların alınması süreçlerine katılma ve çevrenin korunmasını idari ve yargısal kurumlardan isteme yetkisi veren bir haktır.

2.Bu bağlamda çevre hakkı ile nükleer santralleri nasıl değerlendirirsiniz?

3.Gerek hükümet gerek şirket yetkilileri nükleer santral projelerinin karar aşamasında sizinle bilgi alış verişi yapıp sizi de sürece dâhil etti mi?

4.Nükleer güç santrallerine karşı çıkma gerekçeleriniz nelerdir?

5.Nükleer santrallerin kurulmasına ilişkin ne şekilde tepkiler (eylemler, kampanyalar, faaliyetler) gösterdiniz ve ne kadar etkili olduğunu düşünüyorsunuz?

6.Örgütünüz tarafından başta nükleer santraller ile ilgili olarak yargıya taşınan dava var mıdır? Eğer varsa hangi aşamadır?

7.Mücadele sürecinde yerel yönetimler, kent konseyleri, bölge halkı ve diğer STK'lar ile ilişkileriniz nasıl? Fikir ayrılığına düştüğünüz durumlar oluyor mu?

8.Son olarak projeler ne durumda, güncel olarak siz neler yapıyorsunuz ve projelerin ne yöne evrileceğini düşünüyorsunuz?